

# **Svenskt lantbruks bidrag till en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion för global matsäkerhet**

*Vilka perspektiv har svenska lantbrukare?*

Ella Berndes

Göteborgs universitet, Institutionen för globala studier

Examensarbete i globala utvecklingsstudier

Höstterminen 2023, 15 hp

Handledare: Malin Hasselskog

Antal ord: 15896

## Sammanfattning

Denna undersöknings syfte grundas i att den globala problembeskrivningen för matsäkerhet, där klimatförändringar, markexploatering och en växande population kan leda till att den totala tillgången på mat blir mindre än behovet. Nödvändiga åtgärder enligt sammanfattad forskning inom matsäkerhet samt IPCC är en sänkt proportion animalier, till förmån för en ökad proportion vegetabilier i den globala livsmedelskonsumtionen. Denna undersökning ämnar se på svenskt jordbruks förutsättningar för att bidra genom liknande åtgärder. Det görs genom att semistrukturerat intervjua lantbrukare för att få deras perspektiv på förutsättningar och hinder, och generell ställning till vegetabilisk livsmedelsproduktion, och hur den ses i relation till den animaliska. I resultatet som presenteras i en tematisk analys, syns flera teoretiskt möjliga förutsättningar, men också reella hinder, vilka främst tar form i lantbrukarnas nuvarande situation. Materialet signalerar också att ämnet är kontroversiellt, och att animalier indirekt kan prioriteras över vegetabilier på grund av en stark historisk ställning och maktposition i branschen.

*Tusen tack till min pappa för stöd och korrekturläsning*

# Innehållsförteckning

<b>1. Inledning.....</b>	<b>5</b>
1.1 Syfte.....	5
1.2 Frågeställningar och avgränsningar.....	8
<b>2. Teori &amp; Tidigare forskning.....</b>	<b>9</b>
2.1 Teoretiskt ramverk.....	9
2.1.1 Matsäkerhet.....	9
2.1.2 Matsäkerhetens sårbarheter.....	11
2.1.3 Tillgång som utgångspunkt.....	12
2.2 Tidigare forskning.....	13
2.2.1 Lantbrukslogiken.....	13
2.2.2 Animalier kontra Vegetabilier.....	14
2.2.3 Småskaligt jordbruk.....	16
2.3 Analytiskt ramverk.....	16
<b>3. Forskningsdesign och -metod.....</b>	<b>17</b>
3.1 Studiens upplägg.....	17
3.2 Urval.....	18
3.3 Intervjuernas utförande.....	18
3.4 Dataanalys.....	19
3.5 Etiska överväganden.....	19
<b>4. Resultatredovisning och analys.....</b>	<b>20</b>
4.1 Lantbrukaren.....	20
4.1.1 Lönsamhets-logiken.....	20
4.1.2 Allmänna svårigheter inom branschen.....	21
4.1.3 Tradition.....	23
4.1.4 Försvar av djur i lantbruk.....	23
4.1.5 Debatten och okunskapen.....	24
4.1.6 Dubbelsidigt resonerande.....	26
4.1.7 Framtidsutsikter.....	27
4.2 Gården.....	28
4.2.1 Geografiska förutsättningar.....	29
4.2.2 Markens beskaffenhet.....	30
4.2.3 Inriktning.....	31
4.2.4 Kretsloppet.....	32
4.3 Sammanhanget.....	35
4.3.1 Det ekonomiska sammanhanget.....	35
4.3.2 Storbruk kontra småbruk.....	37
4.3.3 Klimatförändringar - nutid och framtid.....	37
4.3.4 Sårbarhet och motståndskraft.....	39
<b>5. Reflektion och slutsats.....</b>	<b>42</b>

5.1 Diskussion.....	42
5.1.1 Förutsättningar och hinder.....	42
5.1.2 Vegetabilier och animalier.....	43
5.1.3 Sårbarhets-dilemmat.....	45
5.1.4 Klimatet och framtiden.....	46
5.2 Slutsatser.....	47
5.2.1 Hur respondenterna ställer sig till ökad tillgång på vegetabilier (fråga 1).....	47
5.2.2 Förutsättningar och hinder (fråga 2 och 3).....	47
5.2.3 Vegetabilier i relation till animalier (fråga 4).....	49
5.4 Utvärdering av studien.....	50
5.4.1 Studiens utförande och analys.....	50
5.4.2 Resultatens överförbarhet.....	51
5.4.3 Resultatets relevans.....	51
<b>6. Referenslista.....</b>	<b>52</b>
6.1 Primärkällor.....	52
6.2 Sekundärkällor.....	52
<b>7. Bilagor.....</b>	<b>55</b>

# 1. Inledning

## 1.1 Syfte

Med en växande population som fram till 2050 beräknas uppgå till 10 miljarder måste det produceras mer mat globalt, där jordbruket idag står för 96 procent (räknat i energi) av den globala produktionen (Rydberg m.fl. 2019, s. 5 - 7). Det går emellertid inte att expandera jordbruket arealmässigt, snarare behöver det ta mindre land i anspråk för att inte ekosystem ska utarmas och hindras från att upprätthålla biologisk mångfald, vilket ger behov av att prioritera en hållbar produktion som ger mest mat på minst yta. (Boehm m.fl., 2023, s. 124 & 127). Samtidigt kommer jordbruket utsättas för stressfaktorer som global uppvärmning och medföljande klimatförändringar, vilket riskerar den globala *matsäkerheten*. *Matosäkerhet* (osäker livsmedelsförsörjning) har alltid berott på ekonomiska, sociala eller logistiska faktorer. Men framtiden finns risken att en växande befolkning och klimatförändringar leder till att den totala produktionen av mat inte är tillräcklig.

I *Routledge handbook of food and nutrition security* (2016) listas en ökad produktion av vegetabilier som en av 11 prioriteringar för framtidens forskning och politik, i syfte att säkerställa tillgång på mat och nå det andra globala målet (SDG) 2 - *Avskaffa hunger, uppnå tryggad livsmedelsförsörjning och förbättrad nutrition samt främja ett hållbart jordbruk*. I kapitel 5 - *Food security* ur Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) specialrapport *Special report on Climate Change and Land* (2019) rekommenderas även en övergång till en högre proportion vegetabilier i livsmedelsproduktionen – samtidigt som animalieproduktionen minskar. Med vegetabilier menas allt som inte är animalier, och med vegetabilier i livsmedelsproduktionen menas att det går direkt till humankonsumtion istället för att användas till annat, exempelvis djurfoder. Animalieproduktionen har märkbart högre utsläpp och tar upp mer mark, samtidigt som den inte har kapacitet att mätta lika många som den vegetabiliska. Utöver det tar animalieproduktionen upp resurser i form av vegetabilier som kunnat gå till humankonsumtion. (IPCC, 2019, 5.3.4 & 5.4.3 & 5.4.6 & 5.5.2.1 ; Pritchard m.fl., 2016, s. 6–7). Av den orsaken kan det rekommenderade skiftet bidra till SDG 2 och SDG 13 – *Bekämpa klimatförändringarna* med en höjd produktivitet i form av mer producerad mat per hektar, och minskade utsläpp genom en minskning av animalieproduktionen. (Globala målen, u.å., 2.4 & 13) (Boehm m.fl., 2023, s. 127).

Svenskt jordbruk kan med sin livsmedelsproduktion komma att spela en betydande roll för global matsäkerhet i framtiden. Den svenska jordbruksmarken har goda grundförutsättningar i form av näringsrik jord och generellt god tillgång till vatten. När klimatförändringar ger ett varmare klimat kan nordliga länder som Sverige få nya möjligheter inom jordbruk, som längre odlingssäsong. Samtidigt kommer vädret bli mer extremt och oförutsägbart, vilket medför behov på hög beredskap och klimatanpassning. Sveriges självförsörjningsgrad var den lägsta i Europa 2016, vilket är ett tecken på att en ökad inhemsk livsmedelsproduktion är eftersträvansvärd. (Rydberg m.fl. 2019, s. 11 & 25 & 34). Frågan är emellertid hur trendsättande ett land som Sverige bör eller kan vara för en övergång till en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion. Svenskt jordbruk beskrivs i jämförelse med andra länder inte vara lämpat för vegetabilisk produktion, utan snarare för animalisk produktion. Det är emellertid inte fastställt hur väl beskrivningen i fråga stämmer, eller för den delen kommer att stämma i framtiden. (Röös & Torpman, 2022). Det finns en trend av minskad markanvändning inom svenskt jordbruk (Rapp, 2021) vilket betyder att det finns möjlighet att öka produktionen av vegetabilier utan att ta i anspråk mark som i nuläget används för animalieproduktion. Proportionen vegetabilier i svenskt lantbruk kan alltså öka utan att animalieproduktionen i sig minskar. Frågan är vad som ger högst utfall i total produktion i svensk kontext - vegetabilier eller animalier? Forskning bland annat inom Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) har på olika sätt angripit frågan, och visar ett antal hypotetiskt möjliga alternativ för en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige och Norden. Det finns behov av vidare kunskap från ämnesområden utanför SLU som undersöker förutsättningar för en sådan omställning och ger nya perspektiv på vilka utmaningar som finns. Att se närmare på var det finns *motivation* och *drivkrafter* har exempelvis efterfrågats i rapporten *Jordbrukets Klimatanpassning* (Rydberg m.fl., 2019, s. 9). Det kan alltså vara av intresse att med utgångspunkt i tidigare forskning, främst från SLU, se närmare på förutsättningar och hinder för en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i svenskt jordbruk. Det fastställs i rapporten om jordbrukets klimatanpassning att “[m]ycket av det direkta ansvaret för anpassningen av jordbruket till ett förändrat klimat hamnar hos den enskilda lantbrukaren.” (Rydberg m. fl. 2019, s. 9).

Det forskningsproblem jag nu har tecknat bakgrunden till har alltså att göra med om och hur svenskt lantbruk kan bidra till den globala matsäkerheten i en osäker framtid, genom en ökad produktion av vegetabilier som livsmedel. Det har så vitt jag vet ännu inte undersökts hur genomförbarheten ur lantbrukares perspektiv ser ut när det gäller att öka livsmedelsproduktionen av vegetabilier i Sverige. Jag väljer därför att snäva in min undersökning till denna fråga. Syftet med denna undersökning blir att se vad lantbrukares perspektiv är på genomförbarheten av en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige.

## 1.2 Frågeställningar och avgränsningar

Mina frågeställningar är följande:

1. Hur ställer sig svenska lantbrukare generellt till att öka tillgången av vegetabilier som livsmedel genom svensk jordbruksproduktion?
2. Vilka är förutsättningarna för en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige ur svenska lantbrukares perspektiv?
3. Vad talar emot en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige ur svenska lantbrukares perspektiv?
4. Hur ser svenska lantbrukare på produktion av vegetabilier i relation till produktion av animalier?

Till skillnad från hur det ser ut globalt minskar, som nämnts, Sveriges jordbruksmark i användning (Rapp, 2021), vilket kan öppna upp för att en ökning av vegetabilieproduktion nyttjar den obrukade marken. Undersökningen utgår således inte från att vegetabilier och animalier står emot varandra. Om en ökad produktion använder den mark som idag brukas, eller den mark som är möjlig att bruka, är inte på förhand fastställt. Undersökningen öppnar istället upp för att en ökning av vegetabilisk livsmedelsproduktion kan ske på två sätt, varav det ena kan innebära en konkurrens med animalier om markresurser.

De globala resurserna av animalier i jordbruket är ojämnt fördelade. Höginkomstländer utpekade som de som främst behöver genomgå skiftet till mer hållbara dieter, för att ge utrymme för undernärda populationer i låginkomstländer att öka sin animaliekonsumtion till en måttlig nivå. (IPCC, 2019, 5.4.6). Svensk köttproduktion i sig överstiger enligt Lantbrukarnas riksförbund (LRF) inte den rekommenderade köttkonsumtionen, då importen står för en betydande andel (Nordiska ministerrådet, 2023, s. 91–94 ; Lantbrukarnas riksförbund, 2023). Om importen tas bort hade alltså konsumtionen kunnat räknas som hållbar. Samtidigt finns det inget officiellt fastställt sätt på hur den beräknas, eller svensk statistik som inkluderar hela animalieproduktionen utöver kött. Om det fanns en säkrare grund att utgå från hade undersökningens syfte blivit en tydligare fråga om ojämlig fördelning, men eftersom det är svårt att visa att så är fallet, vad jag kan se, är det för riskabelt att motivera studien utifrån det.



## 2. Teori & Tidigare forskning

### 2.1 Teoretiskt ramverk

#### 2.1.1 Matsäkerhet

*Matsäkerhet* är en direktöversättning av det mer kända engelska begreppet *Food Security*. Begreppet kan direkt kopplas till FN:s *Sustainable Development Goal 2 - End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture* (United Nations, 2023). Den svenska översättningen av *Food Security* är här “tryggad livsmedelsförsörjning” (Globala målen, 2, u.å.). Jag valde att inte utgå från den svenska översättningen i de globala målen, då *Matsäkerhet* är ett väletablerat begrepp inom utvecklingsstudier. Begreppet blir också mer begripligt som en direkt översättning till engelskans *Food Security*. Senare i avsnittet motiveras *näringsssäkerhet* (nutrition security) läggas till i begreppet matsäkerhet så att den fullständiga formuleringen blir *mat- och näringsssäkerhet*. För enkelhetens skull använder jag ändå *matsäkerhet* som begrepp, medan *näringsssäkerhet* underförstått ingår i uttrycket. Matsäkerhetens motsats är på engelskan *Food Insecurity*, vilket jag i denna uppsats väljer att kalla *Matosäkerhet*. *Osäker livsmedelsförsörjning* skulle kunna vara en bättre formulering i detta fall men blir svårare att använda som ett motsatsbegrepp till *Matsäkerhet*.

*Matsäkerhet* och dess motsats *Matosäkerhet* ska enligt FN:s fackorgan för jordbruk, skogsbruk och fiske (FAO) ses som tillstånd man kan befinna sig i och röra sig mellan (Simon, 2012, s. 8–9). Ämnesområdet *Matsäkerhet* är fortfarande i förändring, men FAO har myntat den mest använda definitionen av begreppet:

*“Food security exists when all people, at all times, have physical, [social] and economic access to sufficient, safe and nutritious food which meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life”*. (Simon, 2012, s. 4).

Den definierande meningen tog form vid *World Food Summit* 1996, medan definitionen “social” lades till 2002. (Simon, 2012, s. 4). Definitionen kan sammanfattas och kategoriseras i de fyra grundpelarna:

1. *Tillgång* (Availability): Fysisk tillgång till mat.
2. *Åtkomlighet* (Access): Matens fysiska och ekonomiska åtkomlighet.
3. *Utnyttjande* (Utilization): Kroppens utnyttjande av maten energi- och näringsmässigt.
4. *Stabilitet* (Stability): Stabilitet av de tre första punkterna över tid.

(The Food and Agriculture Organization [FAO], 2008, min översättning).

Med *tillgång* menas mat som fysiskt tillgänglig genom produktion, import, beredskapslager eller bistånd. Historiskt var tillgång den enda formella definitionen på matsäkerhet, men i och med definitionens utveckling blev den en av fyra grundpelare. Om man bara utgick från tillgång hade den naturliga lösningen för matsäkerhet varit att producera mer mat. Men *matsäkerhet* är enligt kritiken inte brist på tillgång, eftersom det i praktiken finns mat så det räcker för en tillräcklig fördelning globalt. Det handlar snarare om den andra grundpelaren – fysisk, ekonomisk och social *åtkomlighet* till mat, vilken senare fick den centrala rollen i definitionen istället för tillgång. Fysisk åtkomlighet kan ses som att logistik och infrastruktur möjliggör matens väg till konsumenten. Den ekonomiska aspekten av åtkomlighet är att ha förutsättningar i form av resurser eller kapital för att kunna byta till sig eller köpa mat, medan den mindre undersökta sociala åtkomligheten handlar om socio-kulturella förutsättningar. Tillgång till mat har med andra ord aldrig varit grundfaktorn bakom matbrist enligt kritiken (Simon, 2012, s. 5–6), det kan istället ses som en obalans i den globala fördelningen av mat.

Obalansen kan bland annat ses i den höga andel av den globala populationen som antingen är över- eller underviktiga. En delförklaring är att jordbrukssystemet genom den höga animalieproduktionen producerar en högre mängd fett (energi). Samtidigt finns också en ojämn global fördelning av näring, då stora delar av den globala populationen lider av “dolda näringsbrister” genom olika former av brist på näringsämnen. (Pritchard m.fl., 2016, s. 4). Det är därför viktigt att ha *utnyttjande* i beaktning när man ser på mattillgång och matens åtkomlighet. Det handlar inte bara om att säkra matens volym, energi eller protein, utan också dess näringsinnehåll i övrigt. Under lång tid hölls *food security* och *food safety*

(livsmedelssäkerhet) isär. Food safety har främst setts som en fråga för västvärlden, men bör breddas och ses som en kritisk del av global matsäkerhet. (Simon, 2012, s. 7). FN:s kommitté för global matsäkerhet godkände 2012 terminologin *Food and Nutrition Security* (mat- och näringssäkerhet) som föredragen definition av ämnet av den anledningen. Hur stor roll vegetabilier kan ha för näringssäkerhet är en fråga som bland annat beror på hur jordens “*soil health*” är, vilket syftar på dess näringsrikedom. (Pritchard m.fl., 2016, s. 6). Den tredje grundpelaren *Utnyttjande* bör numera vidröra både problem som över- och undervikt, samt näringsfattigdom. Det globala hållbarhetsmålet om hunger (SDG 2) anses utgå från en mer nyanserad beskrivning av matsäkerhet som inkluderar både näringssäkerhet och sociala kontexter. (Globala målen, 2, u.å.; Pritchard m.fl., 2016, s. 2). Den sista grundpelaren, *stabilitet*, syftar på “at all times” i FAO:s definition och handlar om att resterande tre pelare ska vara stabila över tid. Eftersom matsäkerhet och matosäkerhet ska ses som tillstånd bör en tidsaspekt appliceras, vilket den fjärde grundpelaren stabilitet bidrar till genom en uppdelning i två former av matosäkerhet:

1. Kronisk matosäkerhet (Chronic food insecurity)
2. Övergående matosäkerhet (Transitory food insecurity)

Den första syftar på en långvarig (kronisk) matbrist medan den andra är kortsiktig, exempelvis i form av en temporär kris. (Simon, 2012, s. 8, min översättning).

### **2.1.2 Matsäkerhetens sårbarheter**

Begreppet *sårbarhet* - “*Vulnerability to Food Insecurity*”, fokuserar på de riskfaktorer som kan leda till matosäkerhet. Sårbarheten beror i sin tur på hur stor exponeringen för dessa riskfaktorer är. Begreppen *sårbarhet* kan användas som teoretiskt verktyg, och bidrar med tidsperspektiv som blickar framåt i syfte att förutse kommande risker för matsäkerhet. Hur stor sårbarheten är beror på förmågan att förebygga risker – den *proaktiva* förmågan– och förmågan att möta kriser när de väl har uppstått – den *reaktiva* förmågan. (Simon, 2012, s. 9). Båda förmågorna kan användas var för sig, men jag kommer också i undersökningen kalla den generella förmågan att stå emot prövningar för *Motståndskraft*. Den globala jordbrukssektorn är sårbar och klimatförändringar är ett exempel på en riskfaktor, då det påverkar jordbruket i form av extremväder med torra och översvämningar, samt ostabila temperaturer och

oförutsägbara vädermönster. Detta i sin tur kan leda till prischocker, och det är också sannolikt att nya och gamla konflikter om de resurser inom jordbruket som finns kvar intensifieras, vilket kan leda till högre klimatavtryck med upptrappning av resursanvändning. (IPCC, 2019, kap 5.1 & 5.8.1 & 5.8.2.2),

### ***2.1.3 Tillgång som utgångspunkt***

Trots den ovan nämnda kritiken mot att se tillgång som avgörande för matsäkerheten, så är det naturligtvis så att utan *tillgång* faller övriga tre grundpelare. *Tillgången* innebär att existensen av mat i volym och näringsinnehåll är tillräcklig för att hypotetiskt mätta världens befolkning. IPCC beräknar att tillgången på mat med hög sannolikhet kommer påverkas negativt i framtidens klimatsituation (IPCC, 2019, 5.2.2). Att inte genomföra de nödvändiga åtgärder som beskrivs i inledningen kan alltså leda till en matbrist som inte längre enbart handlar om åtkomlighet i form av ekonomi, logistik eller socio-kulturella faktorer, utan om matens faktiska existens.

Detta kontextuella sammanhang kan återigen ge *tillgång* en kritisk roll för matsäkerhet, och spelar en grundläggande roll för undersökningens syfte. En säker tillgång till vegetabilier kan som tidigare förklarat i inledningen bidra till en förhöjd matsäkerhet överlag, vilket i sin tur kan innebära minskad sårbarhet. Min undersökning delar den globala verklighetsbild Pritchard och IPCC tillhandahåller, där vegetabilier i livsmedelsproduktionen ses som en nödvändig åtgärd för att det i framtiden ska finnas tillräckligt med mat. En ökad proportion eller en ökad produktion överlag betyder därmed en ökad tillgång på mat, vilket bidrar till att säkra den globala matsäkerheten.

## 2.2 Tidigare forskning

Som ingång till forskningsfrågan används i det här avsnittet olika former av undersökningar, främst från SLU. Min presentation av den tidigare forskningen syftar delvis till att visa på vad vi ännu inte vet. Den pekar också på teoretiska möjligheter, för att senare i resultatdelen se vad som talar för och emot ett genomförande av dessa. Presentationen lyfter också fram analysmetoder som tidigare använts för att förstå och sortera lantbrukares resonemang.

### 2.2.1 Lantbrukslogiken

En tvärvetenskaplig studie har gjorts i syfte att undersöka “svenska bönders drivkrafter och visioner i en föränderlig framtid”. Precis som mitt projekt är det en kvalitativ intervjustudie med tematisk analys. Den utgår från det egna teoretiska ramverket *Lantbrukslogik*. Med detta menas att lantbrukares drivkrafter och resonemang sätts i ett större sammanhang genom att inkludera gården som system. Systemet i fråga är i sin tur definierat av det geografiska landskapets form och förutsättningar i form av klimat, markens biofysik samt den bredare politiska och ekonomiska kontexten. Lantbrukarens resonemang och drivkraft förhåller sig till gårdens förutsättningar och det övergripande sammanhanget, vilket bildar *lantbrukslogiken*.

Lantbrukare är inte en homogen grupp, utan har stor mångfald i hur de utför sitt arbete, resonerar kring jordbruksfrågor och vilka lösningar som är bäst. Förutom unik är lantbrukslogiken bestämd i sin form, och ändras inte så lätt. Mångfalden av lantbrukare anses bidra till jordbrukets motståndskraft enligt författarna, då olika produktionssätt parallellt ger högre beredskap. Mycket makt ses ligga hos den individuella lantbrukaren, samtidigt som gårdens förutsättningar är vad som sätter ramarna. I de val lantbrukare gör i form av inriktning för sin gård samt inköp av utrustning och dylikt är *Lantbrukslogiken* stark styrande. Författarna menar att man i framtida forskning borde utgå mer från lantbruket än konsumenten. Det ansågs också välkommet att göra studier i framtiden med fokus på lantbrukares perspektiv. (Marquardt, m.fl., 2022; Carlqvist Warnborg, 2021). Jag har låtit mig inspireras av denna studie inte minst i min tematiska uppdelning av analysen i tre övergripande kategorier: *lantbrukaren*, *Gården* och *Sammanhanget*.

### ***2.2.2 Animalier kontra Vegetabilier***

Ett förtydligande till att börja med: med begreppet *vegetabilier*, vilket enligt *Svensk ordbok* (u.å.) betyder “(födo)ämnen från växtriket”, menas i denna undersökning alla livsmedel för humankonsumtion som inte går *till* eller kommer *från* animalier. Det är alltså viktigt att skilja på de vegetabilier i jordbruket som tekniskt sett kunnat bli livsmedel till människor, men som istället går till animalieproduktionen och därmed inte räknas som vegetabilier inom livsmedelsproduktionen. En argumentationsanalys har gjorts av Röö och Torpman (2022) om djurens roll i svenskt jordbruk, vilket i analysen kan jämföras med hur intervjuade lantbrukare ser på frågan, då de argument som talar emot en animalisk produktion underförstått kan tala för en vegetabilisk.

Det finns utifrån tillgångsperspektivet argument för att animalieproduktionen mättar fler än vad en vegetabilisk produktion gör. Något som talar emot detta är att globalt, sett till kalori-, närings- och proteinutnyttjande, konsumerar animalieproduktionen mer än den producerar, vilket blir en nettoförlust sett till resurser och markanvändning. Ett undantag till detta är fett (energi) (Röö & Torpman, 2022), vilket kan återkopplas till närliggande och tidigare nämnda problematik kring övervikt i delar av den globala populationen.

Att vegetabilier och animalier existerar i relation till varandra exemplifieras av idéer som *Cirkulära livsmedelssystem*, vilket kan kallas en “utopi” enligt artikelförfattarna. Som namnet signalerar går cirkulära livsmedelssystem ut på att sträva efter en sluten cirkel (ett kretslopp) där alla resurser kommer till användning, med svinn som exempel. Det som talar emot är komplexiteten hos livsmedelssystemet, som gör förluster ofrånkomliga. Samtidigt anses det inte vara det mest resurseffektiva med cirkulära system, då det även om man lyckas få till en sluten cirkel kommer krävas mer resurser för att det ska fungera. Djurhållning fungerar som ett perfekt exempel, då växtnäringen måste cirkulera ett extra varv genom djuren och riskera förluster på vägen, samtidigt som djurhållningen kräver mer mark. Vidare kan inte Sveriges nuvarande livsmedelssystem anses i närheten av cirkulärt, främst gällande vegetabilier men också vissa animalier. Trots det är det enligt författarna större förluster i ett cirkulärt system för animalier än vegetabilier. (Röö & Torpman, 2022).

Ett argument för animaliers roll i det cirkulära systemet är att vissa marker och restprodukter från skörden inte har något annat användningsområde än att bli föda till djuren. Här bör

animalieproduktion tas i beaktande utifrån sin historiska kontext, där den historiska proteinproduktionen gick ut på att djur existerar geografisk utspritt i landskapen och hänvisas till att äta svinn och beta på marker som inte är odlingsbara för humankonsumtion (vilket kan kallas *Leftover streams* enligt scenario-undersökningen nedan). Ett exempel där betet även bidrar till hållbarhet är så kallade naturbetesmarker, som under sekel av betesdrift byggt upp en egen biologisk mångfald, och inte kan användas till annat. Den nuvarande storskaliga proteinproduktionen beskrivs emellertid som bakåtvänd i jämförelse med hur det var innan. Gällande djurens begränsning till att endast födas upp på markresurser som inte kan ge utfall i direkt humanföda finns ingen fastställd statistik på hur stora arealer det rör sig om i realiteten. Det är snarare ekonomiska och praktiska hinder som spelar in i dagens kontext för lantbrukares val. Eftersom vegetabilier är en färskvara i annan bemärkelse än animalier kan exempelvis logistiska utmaningar som särskilt långa transportvägar vara ett hinder för att investera, främst i norra Sverige. Det är många faktorer som behöver tas i beaktning innan viss markanvändning kan anses mest effektiv för djurhållning och inte vegetabilisk produktion, eller tvärtom. Geografiska och infrastrukturella förutsättningar samt klimatpåverkan från idisslare spelar in, där avvägningar i så fall behöver göras av den enskilde lantbrukaren. Restprodukter som inte äts av människor går till stor del till djur, vilket kan vara ett hållbart och resurseffektivt sätt att använda svinn. Men huruvida människor faktiskt kan äta svinn i fråga eller ej beror idag till stor del på annat än biologi, till skillnad från hur det varit historiskt. (Röös & Torpman, 2022; Pritchard m.fl., 2016, s. 7–9).

Ett annat vanligt argument är att djurens kväverika gödsel som del av det cirkulära livsmedelssystemet behövs för odling av vegetabilier. För att argumentet ska hålla spelar komponenter kring gödselns kvalitet roll, vilken är beroende av vad djuren äter. Dessutom går gödseln via foderodling främst tillbaka till animalieproduktionen utan att bidra till vegetabilisk livsmedelsproduktion. Däremot kan gödsel räcka och bli över från animalieproduktionen och hålla god kvalitet i praktiken, men då behöver djurens kost förändras och gödseln inte användas i lika hög grad till animalieproduktionen, något som också faller på den enskilde lantbrukaren. Dessutom är det baljväxter som anses krävas i form av djurfoder för god gödselkvalitet, och de hade kunnat gå direkt till humankonsumtion. Det finns även exempel på växtbaserade alternativ till gödsel. (Röös & Torpman, 2022). Generellt är småskaligt jordbruk att föredra framför storskaligt för global matsäkerhet både för vegetabilier och för animalier, vilket bland annat kan kopplas till gödseln i kretsloppet.

### **2.2.3 Småskaligt jordbruk**

Småskaligt jordbruk brukar ha en högre mångfald i sina grödor och växla dem oftare, vilket i sin tur bidrar till en näringsrik jord som möjliggör näringsrika grödor. Småskaligt jordbruk har också högre motståndskraft mot riskfaktorer, exempelvis klimatförändringar. (Pritchard, m.fl., 2016, s. 7–9). Även om småskaligt kontra storskaligt är ett större ämne i sig som inte är uppenbart relevant för forskningsfrågan finns det indirekta kopplingar med betydelse för resultatet som gör det lämpat att ha med i tidigare forskning.

## **2.3 Analytiskt ramverk**

I analysen utgår jag från frågan om och hur tillgång på vegetabilier kan öka i svensk livsmedelsproduktion. Det inledningsvis presenterade forskningsproblemet angående matsäkerhet och tillgång utgör därigenom den bakomliggande motivationen för analysen. Mitt analytiska ramverk utgår från de fyra forskningsfrågorna (se avsnittet *Frågeställningar och avgränsningar*) samt tidigare forskning och teori. Röö och Torpman (2022) används som utgångspunkt för vad som är teoretiskt fastställt, medan *Lantbrukslogiken* blir ett verktyg för att sortera och identifiera teman. Matsäkerhetens samtliga grundpelare, tillsammans med *sårbarhet* och dess *motståndskraft* i form av *proaktiva* och *reaktiva* förmågor kan bidra till det analytiska ramverket. För kategoriseringen består ramverket av ett antal teman och underteman, där respondenternas svar kan analyseras och sorteras in. Vad som talar “för” och “emot” kan exempelvis handla om ekonomiska, juridiska eller politiska förutsättningar. Även faktorer som geografi och klimat är viktiga och likaså kan lantbrukarens sociala sammanhang, åsikter och drivkraft spela in.



## 3. Forskningsdesign och -metod

### 3.1 Studiens upplägg

För att utifrån en generell frågeställning analysera utvalda respondenters uppfattningar och inställningar till en samhällsrelaterad fråga passar en tvärsnittsdesign med kvalitativ forskningsstrategi. (Bryman, 2018 s. 108). I arbetet har semistrukturerade intervjuer utförts med respondenterna var för sig. Eftersom frågeställningen gäller respondenternas uppfattning passar det med en mer öppen intervjuform. Samtidigt är det specifika frågor som behöver besvaras, vilket ger behov av att hålla intervjun semistrukturerad. (Bryman, 2018 s. 260 & 315). Det finns såklart en tidsbegränsning för vad man hinner med i ett kandidatarbete, vilket för denna studie är 10 veckor. Fem intervjuer genomfördes och ansågs räcka både tidsmässigt och materialmässigt. Studien kommer som frågeställningen visar förhålla sig till Sveriges territoriella jordbrukslandskap.

Intervjuerna analyseras tematiskt, vilket beskrivs av Boréus & Bergström (2019, s. 50) som en metod "där man systematiskt bryter ner och kategoriserar delar av textinnehåll för att besvara bestämda forskningsfrågor." Att det både fanns förbestämda teman och möjlighet att ta upp nya kan både kontrollera och möjliggöra att respondenternas egna intressen uppmärksammas, men också begränsas i resultatet. (Bryman, 2018, s. 474–475). De begrepp som tas upp till reflektion kan främst ses som instrumentella, medan respondenten överlag kan komma att hantera frågorna som ställs på olika sätt, dels genom att tolka dem som värdefrågor och dels sakfrågor, vilket i så fall kan ingå som teman i analysen. (Thurén, 2019, s. 20–21). Språkligt och utifrån förförståelse kan ämnet i fråga problematiseras abduktivt eftersom jag själv inte är insatt i lantbruksfrågor och de eventuella språkbruk som används och förstås av insatta i ämnet. Respondenterna kanske i sin tur inte förstår eller tolkar valda begrepp på samma sätt som jag. *Vegetabilier* som begrepp i sig kan inte anses värdeladdat, men användningen av det i frågeställningens formulering kan tänkas ha varit det, vilket kommer synas i metoddelen *Intervjuernas utförande*. (Thurén, 2019, s. 34 & 112–113 & 130; Bryman, 2018, s. 478). För att säkerställa samförstånd om frågornas innebörd under intervjuerna förklarades syftet och definitionen av forskningsfrågan i början av intervjun, och respondenterna kunde ställa följdfrågor.

## 3.2 Urval

Respondenter till studien har sökts upp genom kontakt med LRF samt ekolantbrukarna. I slutändan gav kontakten med LRF en intervju och resterande fyra intervjuer kom till av en slump. Respondenterna var två kvinnor och tre män i åldersspannet 35 -60 år. Den geografiska spridningen var främst mellansverige, med respondenter i Norrbotten, Dalarna, Östergötland, Västra Götaland och Skåne. Respondenternas olika produktionsinriktningar sträckte sig i olika form och kombination från odling på åkermark och i växthus, samt olika sorters animalisk produktion. Två av respondenterna hade endast vegetabilier i sin produktion. Gårdarnas markareal sträckte sig från 17 till 500 hektar, exklusive eventuell skogsmark.

## 3.3 Intervjuernas utförande

Alla intervjuer gjordes inom loppet av tre dagar. Alla utom en intervju (som utfördes i ett digitalt videomöte) gjordes över telefon och samtliga tog naturligt slut efter cirka en timme. Respondenterna var ofta på väg någonstans eller utförde en fysisk arbetsuppgift under tiden för intervjun, men det påverkade varken deras fokus eller kvaliteten på samtalet. Den första intervjun tog formen av en pilotintervju, vilket bidrog med lärdomar som användes under resterande intervjuer. Den ledde inte till förändring av intervjufrågorna i sig och ansågs därför kunna användas i analysen. (Bryman, 2018, s. 332). Vid två intervjuer trodde respondenterna under en viss tid att det jag menade med vegetabilisk livsmedelsproduktion endast syftade på proteingrödor. Trots det ansågs de delarna, efter att ha gått igenom frågor och svar, möjliga att ha med i resultatet. Respondenterna utgick både från sig själva och jordbruket generellt. En preliminär intervjuguide användes i samtliga intervjuer (Bilaga 1). Förbestämda teman fanns med i intervjuguiden. Under intervjuernas gång framkom nya potentiella teman som valdes att ta vidare till resterande intervjuer. (Bryman, 2018, s. 565–566). Nedan följer förbestämda teman.

De teman som troddes bli aktuella var:

- Teknisk/ praktisk genomförbarhet
- Ekonomiskt perspektiv
- Resonemang som utgår från tradition

De teman som ansågs viktiga att ta upp i anknytning till matsäkerhet och tillgång var:

- Beredskapsperspektiv (med utgångspunkt i sårbarhet och motståndskraft).
- Klimat- och miljöperspektiv

### 3.4 Dataanalys

De transkriberade intervjuernas omfattning låg på cirka 100 sidor. Kodningen utfördes manuellt då komplicerad tolkning krävs när respondenten reflekterar kring ett komplext ämne. (Boréus & Bergström, 2018 s. 58 - 61). Under kodningsprocessen utfördes flertalet olika sorteringar över vad som talade *för* och *emot* eller *varken eller*. Temana sorterades i kategorier som inspirerats av *Lantbrukslogiken* (Marquardt m.fl., 2022). Utöver *Lantbrukslogikens* kategorisering finns en annan kategori som jag valt att kalla *Faktorer som inte går att påverka*, (med detta menas inte att människan inte har en klimatpåverkan, snarare syftar det på fundamentala yttre faktorer). Dessa består av ett antal teman utspridda i resultatet.

### 3.5 Etiska överväganden

Anonymitet säkerställdes genom att ta bort namn och annat som enligt respondenten kan avslöja ur transkriberingarna. Att ensam utföra en analys medför hög risk för partisk eller vilseledande tolkning, vilket gör det viktigt med transparens om den egna positionen. Vid val av ämne hoppades jag själv att undersökningens resultat blir positivt för vegetabiliers potential i Sveriges självförsörjning. Jag är också engagerad i ett partipolitiskt studentförbund där jag drivit viss opinion i kritik mot animaliekonsumtion. Jag har berättat om min partiskhet för samtliga respondenter efter intervjun, för transparensens skull. Problemet med objektivitet har många gånger gjort sig påmint, då mina värderingar inte ska påverka hur jag gör tolkningar i analysen. I kapitlet *Slutsats och diskussion* kommer bland annat min objektivitet utvärderas.

## 4. Resultatredovisning och analys

### 4.1 Lantbrukaren

#### 4.1.1 Lönsamhets-logiken

*[E]konomi är det är som styr våra beslut (Respondent 4, 5/12/23).*

Återkommande bland respondenterna var att lönsamhet var en av de starkast styrande faktorerna för vad de valde att producera, vilket också kunde uppfattas som del av drivkraften. Även om intervjuerna behandlade många ämnen underströks det ofta i slutändan att lönsamheten vägde tyngst, och att tidigare resonemang kan ändras om bara lönsamheten tillät (eller ställde krav på) det. Det framkom ofta att “Vi lantbrukare kommer att anpassa oss efter efterfrågan.” (Respondent 5, 6/12/23). Ekonomi var också det som samtalen rörde vid flest gånger, både på en högre sammanhängande nivå (se temat *Sammanhang*) och på den individuella nivån för respondenten i fråga. Hypotetiskt nämndes en ökad produktion av vegetabilier som möjlig för den enskilde lantbrukaren, så länge det fanns ekonomiska incitament. Exempel gavs också på undantag från lönsamhet, exempelvis att “man kan alltid sätta av något hektar och prova, men då är det ju mer för att man är idealist. Det är inte riktigt företagsmässigt.” (Respondent 5, 6/12/23). Det hade hänt att någon av respondenterna gjort exakt det och provat odla något nytt, men inte fortsatt med det efteråt även om det fanns potential. Det fanns också de som uppgav att de trots att lönsamheten stod emot det inte hade velat göra sig av med djuren på grund av viljan att hålla sina naturbeten öppna, vilket kommer tas upp i det senare temat *Kretslopp*, (naturbete är emellertid inget som markmässigt konkurrerar med vegetabilier, med undantag för odlingen av vall som används när det inte är säsong för bete). Det förekom att respondenter hänvisade till ekonomiska utmaningar för att öka produktionen av vegetabilier med utgångspunkt i sin nuvarande situation, exempelvis “Jag har odlat hundra hektar potatis innan och det passar bra här, men [...] Vi har slutat på

grund av en tråkig marknad kan man säga, där handeln har alldeles för stor påverkan på priset” (Respondent 1, 4/12/23). De faktorer som bestämmer huruvida det är lönsamt eller inte att odla vegetabilier ligger ofta på gårdsnivå men främst i det övergripande ekonomiska sammanhanget, vilket kommer redovisas närmare i den tredje kategorin *Sammanhang*.

En ekonomisk lönsamhets-logik är alltså något som lantbrukare måste förhålla sig till när de gör sina val. Detta kan ses som en utmaning då den ansträngda ekonomiska situation respondenterna nämner som ständigt närvarande, är begränsande för eventuella möjligheter att höja den vegetabiliska livsmedelsproduktionen, vilket för oss vidare till nästa tema.

#### ***4.1.2 Allmänna svårigheter inom branschen***

Många av de utmaningar lantbrukare står inför är inte applicerbara endast på vegetabilier, utan branschen överlag.

*[L]antbruk överlag [är] inget man blir rik på* (Respondent 2, 4/12/23)

Lönsamhetslogiken beror också på det trånga spelrum lantbrukare har att röra sig inom ekonomiskt, då man måste ta en hög risk de gånger man vill testa något nytt. “Där handlar det ju också om att bonden ska ha betalt för den risk man tar, så pratar man om det i finansbranschen att du ska ha betalt för [risken] [...] Men jag skulle vilja påstå att man inte får det som lantbrukare, utan man är mer en pristagare, det vill säga [att] någon annan sätter priset och du kanske inte får förhandla om det särskilt.” (Respondent 5, 6/12/23). Det medges överlag vara svårt att få tag på arbetskraft i branschen. Olika sorters jordbruk kräver olika mycket arbetskraft, och detsamma gäller vilka grödor som produceras. I regel är exempelvis grönsaksodlingar mer av ett detaljarbete som inte kan utföras med maskin. Kopplat till lönsamhet är det också en investering i tid som krävs. En respondent uppgav i tidigare citat (temat ovan) att hen slutat med potatisodling på grund av marknaden, men uppgav också att det till viss berodde på att hen aldrig fick vara ledig. Hur stor skillnaden var tidsmässigt i detta enskilda fall mellan potatisodling och animalieproduktionen klargjordes inte.

*[D]en gamla bonden som brukar pekas ut i media och så [...] är ett utdöende släkte [...] nu är det mera företagare för att man måste kunna väldigt mycket, inom allt möjligt för att kunna driva gårdarna [som] blir större och större. Det är en storleksrationalisering. (Respondent 1, 4/12/23).*

Att lantbrukare idag utöver sina kunskaper om lantbruket i sig måste besitta och förstå rollen som egenföretagare är något som skulle kunna avskräcka många, då ledig tid inte beskrivs som möjlig på samma sätt som för andra yrkesgrupper. Den rollen inkluderar mycket enligt respondenterna, bland annat måste lantbrukare förhålla sig till ett väldigt omfattande regelverk, enligt en respondent är det “ungefär 700 regler vi ska förhålla oss till. [...] Man ska kunna väldigt mycket för att vara lantbrukare.” (Respondent 1, 4/12/23).

*Jag uppskattar att halva personalstyrkan måste vara på kurs hela tiden under hela säsongen, bara för att upprätthålla alla behörigheter och sånt där för att bli godkänd igen vid besiktning eller en certifieringskontroll. (Respondent 4, 5/12/23).*

Samtidigt medför regelverket och marknaden att lantbrukare pressas till att betala för olika certifieringar och att upprätthålla olika behörigheter för att kunna sälja sina produkter. Det är inte bara en kostnadsfråga rent prismässigt, utan tar också upp mycket tid i form av exempelvis kursmoment som krävs, vilket blir mycket för en enskild person. Detta tillsammans med övriga allmänna svårigheter är exempel på vad som enligt respondenterna kommer slå ut små jordbruk, vilket är en utmaning som tas upp och analyseras senare i *Sammanhanget*.

I citatet ovan framkommer också att utvecklingen mot större gårdar genom en “storleksrationalisering” utgör grunden för vad man kan se som en sårbarhet, eftersom alla ovan nämnda svårigheter främst gäller småskaliga jordbruk, vilka i sin tur enligt Marquardt (m.fl., 2022) kan spela en viktig roll med sin motståndskraft. Varför småbruk kan bli viktiga för en vegetabilisk produktion kommer framgå i temana *storskaligt kontra småskaligt, kretslopp och sårbarhet och motståndskraft*. Överlag går det att se att de allmänna svårigheter som finns i svenskt lantbruk likväl blir svårigheter för en ökad tillgång på vegetabilier i livsmedelsproduktionen.

### **4.1.3 Tradition**

*Jag kan säga rakt av att jag är väldigt otraditionell.* (Respondent 3, 5/12/23).

Temat tradition togs upp med respondenterna var och en för sig, med det bakomliggande antagandet att det kan finnas en stark känsla av tradition gällande djurhållning i lantbruket (Röös & Torpman, 2022). När frågan ställdes rakt ut blev den emellertid inte bekräftad av respondenterna själva, men vissa trodde att det säkert kunde gälla andra. Traditionens roll i jordbruket var enligt respondenter en uppfattning byggd på en felaktig bild. När frågan ställdes vid ett tillfälle blev svaret “jag tror att det är en gammal gammal bild du har då.” (Respondent 1, 4/12/23). Det framfördes att det inte finns plats för att tänka på traditionen, eftersom branschen är så pass pressad med hänvisning till det som presenterats i tidigare teman. Samtidigt lyste det ofta igenom eller uppgavs att det hade *känts* synd att ha ett jordbruk helt utan djur. Att ha djur på gården framställs som önskvärt delvis för att det finns en “[...] viss charm och att det varit en mer levande gård” (Respondent 3, 5/12/23).

Tradition är inte något respondenterna identifierar sig med, trots det lyste något igenom, som lika väl som tradition kan ses som känslomässiga värden, vilka kan påverka i valet att ha animalieproduktion snarare än vegetabilieproduktion (jämför följande tema).

### **4.1.4 Försvar av djur i lantbruk**

*[Det är] många som tror att `nej, men nu ställer vi om till att odla bara vegetabilier`, men då punkteras ju hela svenska lantbruket, för vi kan inte ha ett lantbruk utan djur i Sverige.* (Respondent 5, 6/12/23).

Något som lyste igenom flertalet gånger var en nästan reflexmässig försvarsposition gällande djuren i lantbruket, vilket i sin tur skulle kunna kopplas till nästa tema *debatten och okunskapen*. De respondenter som hade en ren vegetabilisk verksamhet oberoende av animalier underströk att animalier var viktiga för lantbruket, eller att de animalieproducenter

som finns kvar borde vara berättigade en fortsatt verksamhet. Åsikten att sänkningen av andra utsläpp borde prioriteras framför djurens framkom också, eftersom deras bidrag i form av kretslopp och livsmedel är viktigare. Branschen för animalieproduktion kunde förövrigt uppfattas som en stark aktör, då de “har drivit det så hårt så att de har så mycket styrka i branschen. De har ju varit väldigt duktiga [...]”. (Respondent 3, 5/12/23).

*Det som talar emot är ju att jag vill kunna hålla mina beten uppe öppna.* (Respondent 3, 5/12/23).

Naturbetesmarkerna uppgavs i vissa fall som det enda värde som skulle kunna överstiga lönsamheten. Värdet låg främst i att hålla markerna öppna och bevara biologisk mångfald samt kulturvärden, men också den tidigare nämnda charmen med att ha djur.

Intervjumaterialet talar för att det bland respondenterna finns en stark tro på djurens roll i kretsloppet - den *Cirkulära livsmedelsproduktionen*. Naturbetesmarker är emellertid ett exempel där relationen mellan vegetabilier och animalier inte är uppenbar, då det inte finns någon konkurrens om mark. Lönsamhet kan fortsatt ses som den enligt respondenterna starkaste faktorn inför en vegetabilisk livsmedelsproduktion.

#### ***4.1.5 Debatten och okunskapen***

*[...] det har florerat så mycket konstiga påståenden i debatten som inte har med verkligheten att göra. Vilket ju är sorgligt, faktiskt.* (Respondent 5, 6/12/23).

En av respondenternas reaktion på den första frågan “[H]ur ställer du dig till vegetabilisk livsmedelsproduktion?” var “Ja, men det enkla svaret är ju positivt. Det är ju totalt odramatiskt. Och det har ju varit och är väl i viss mån en viss polarisering kring den här frågan. [Ofta] så bottnar den i djup okunskap skulle jag säga.” (Respondent 5, 6/12/23). Tydliga uttalanden gavs från respondenter om negativa upplevelser av “debatten”, vilken kan syfta på den idag aktuella diskussionen kring klimatfrågan utan koppling till eller med koppling till veganism och vice versa – där kor bland annat framställs som stora utsläppare och något som



bör försvinna. Respondenterna gav även signaler om att ha en underliggande frustration från att ha utstått mycket oförtjänt kritik, då jordbruket i sig framställts som en stor utsläppare samtidigt som många inte har någon koppling eller tacksamhet till, eller förståelse, för jordbruk överlag. En polarisering mellan lantbrukare och resten av samhället, främst stadsbor, målades upp. Bland *de andra*, vare sig det var stadsbor, veganer eller alla som inte är lantbrukare, uppfattades en okunskap, bland annat om djurens roll i kretsloppet. När jag vid ett tillfälle under en intervju där samtalsämnet var inne på området beredskap uppgav att “i allmänhet brukar man ju säga att vegetabilier mättar fler personer per hektar, men det är svårt att hitta statistik på [det] just i Sverige. [...]” så svarade respondenten bland annat “[J]ag tänker att det där uttalandet är någonting taget från någon som vill propagera för att det är bättre med vegetabilier än animaliskt protein [...]” (Respondent 2, 4/12/23).

Ett annat exempel på reflexmässigt försvar av djur i lantbruk i och med debattklimatet var när samtalet i en intervju började med frågan om tradition, där jag eventuellt gick utanför min roll som intervjuare, och med mjölk som exempel målade upp en bild av att det finns en “väldigt stark romantiserad syn på mjölk i Sverige” med hänvisning till exempelvis Arlas reklam. Uttalandet gjordes i syftet att se om respondenten delade bilden. Svaret blev att mjölk har haft en viktig roll för hälsan, då många barn överlevt på just mjölk de senaste 100 åren, vilket sades bland annat beror på skolmjölksstödet (vilket tas upp under temat *sårbarhet och motståndskraft*, nedan). Resonemanget fortsatte, varvid skolmjölksstödet ifrågasattes från min sida, genom att jag frågade om det behövs för skolbarn idag på samma sätt som det gjorde för skolbarn under krigstiden. Reaktionen från respondenten kan tala för den bild många gav av att ha blivit negativt påverkade av debatten fått en känsla av frustration och att vara på sin vakt när ämnet tas upp: “[J]ag tror att man har en skev bild av lantbruk i Sverige. [...] Förr i tiden så hade man någon släkting som var lantbrukare. Det har man inte längre så man har dålig koll. [De] som bor i städerna har dålig koll på vad lantbruk är för något [...] man håller på att komma ifrån hur lantbruk är, och vad det är för något - var maten kommer ifrån. [...] man går på Ica och där är [maten]. Vad som händer innan Ica vet man inte.” (Respondent 1, 4/12/23).

*[Jag] stör mig på [...] om man tar information som kommer [från] globalt [perspektiv.] [...] till exempel antibiotika som är på jättelåg nivå i Sverige, och det är ju tack vare att vi har bra djurhållning. (Respondent 2, 4/12/23).*

En annan sak som framkom i frustrationen över debatten var att animalieproduktionens nackdelar feltolkats genom att bara betraktas ur globalt perspektiv. Här togs djurhållning upp, inkluderat ämnen som antibiotika och djurrätt, som något svenskt jordbruk är mycket bättre på. Ett annat exempel var den höga vattentillgången som krävdes för animalieproduktionen, eftersom det inte är relevant i ett land som Sverige där det finns gott om vatten. “Om man har argumentet [...] hur mycket vatten det går åt för att få fram 1 kilo kött, då räknar man ju inte in allt som har regnat på åkern. Och det hade ju regnat ändå så det blir liksom bara så dumt.” (Respondent 2, 4/12/23). Hur mycket vatten som krävs för olika sorters produktion kan också jämföras grödor emellan.

Värt att notera är att torka på många håll i Sverige kan bli aktuellt i framtiden om klimatförändringar leder till det, med hänvisning till inledning och teori. Vilka specifika grödor eller animalier som bäst kan utstå torka i framtiden togs upp som reflektion, men inte översiktligt. Vattenförbrukning är därför något som vidare kan utgöra ett hinder i framtiden inom temat *sårbarhet och motståndskrafter*. Att det finns en uppenbar negativ upplevelse av de aktuella diskussioner som rör ämnet skulle i sin tur kan innebära ett hinder, i form av blockering för en öppen diskussion om framtidens jordbruk.

#### ***4.1.6 Dubbelsidigt resonerande***

*Jag kan ju tycka att man kan minska mycket på köttätandet. (Respondent 2, 4/12/23).*

Samtidigt som djurens roll i lantbruk försvarades i resonemangen kunde respondenterna också säga att det är viktigt med vegetabilier. Kopplat till tidigare polarisering mellan vegetabilier och animalier förtydligade många av respondenterna sina ställningstaganden genom att peka på att det inte var vegetabilier i sig de var emot. Vanligt från animalieproducenterna var att säga att de kunnat tänka sig eller velat producera mer vegetabilier om de startat om eller om förutsättningarna sett annorlunda ut. “Det handlar ju inte om att vi inte vill” och “[...] nog gör

vi det bästa vi kan för att få in så mycket [vegetabilier] som möjligt till människokonsumtion [...]”. (Respondent 1, 4/12/23). Flera gånger nämndes också att man som lantbrukare i första hand valde att sälja sin skörd till humankonsumtion om möjligt, delvis för att det är mer lönsamt. Det som främst sätter stopp för det är kvalitetskraven som finns på det som säljs som humanföda, vilket kommer behandlas nedan, under temat *Det ekonomiska sammanhanget*. Ett antagande som kom fram från min sida under en intervju, vilket grundades i att jag läst statistik om att större delen av Sveriges åkermark går till animalieproduktion, var att det finns fler animalieproducenter än vegetabilieproducenter. Respondenten reagerade med: “[...] om det då är fler [som] vill satsa på animalieproduktion... ja, det känns inte så där logiskt för mig faktiskt.” (Respondent 2, 4/12/23). Även under andra intervjuer yttrade respondenter att det inte är lönsamt med animalieproduktion, vilket tas upp nedan, under temat *Inriktning*.

Dessa delar av materialet talar i sin tur emot det analysen kom fram till i tidigare tema, då det bakom det kontroversiella verkar finnas en objektivitet och acceptans för vegetabilier så länge rätt incitament finns, exempelvis lönsamhet. Detta kan vara ett exempel på att *debatten* blockerar öppna samtal.

#### **4.1.7 Framtidsutsikter**

*Jag tror att vi kan öka växtbaserat protein. Det går att öka, om det finns lönsamhet. Det är ju det som är nyckeln, annars är det ingen idé. Och du måste ju köpa tekniken också för att kunna göra det bra.* (Respondent 1, 4/12/23).

Respondenterna kunde se en teoretisk möjlighet för ökning av vegetabilier, men hade samtidigt svårt att se det genomförbart i framtiden med tanke på både *Faktorer som inte går att påverka*, ekonomiska teman (både *lönsamhetslogiken* och temana i *Sammahanget*) och gårdens inriktning (se dessa teman ovan och nedan). Det som vägde tyngst i de flestas framtidsutsikter var faktorer som efterfrågan på marknaden, vilka tekniskt sett går att ändra på till skillnad från *Faktorer som inte går att påverka*, samtidigt kunde man också tro att dessa kan komma att ändras med klimatet. En motsatt framtidsutsikt som framkom var att vegetabilier “har en given plats” i Sveriges framtida jordbruk, utifrån alla faktorer från

geografi till marknad (respondent 4, 5/12/23). Andra hade svårt att se en framtid där konsumenterna ändrade sina beteenden till att äta mer vegetabilier och mindre kött. “[D]et kanske blir som så att vi om flera hundra år inte har djur längre för humankonsumtion överhuvudtaget, att det tar den utvecklingen. Men det tror jag är många hundra år bort i så fall.” (Respondent 2, 4/12/23). En respondent pekade på att det branschmässigt redan var på väg mot ett skifte i riktning mot fler lantbrukare med vegetabilisk produktion än animalisk, kopplat till hur de två branscherna ser ut i förhållande till varandra: “på grönsakssidan och även potatisen så har man inte jobbat på samma sätt, man har inte skapat de organisationerna riktigt, [...] Det handlar mer om att att vi har varit färre, från början... men nu är det väl snart tvärtom.” (Respondent 3, 5/12/23).

Det finns alltså möjlighet att tro att incitament ändras till vegetabiliers fördel i framtiden på grund av en global uppvärmning. Samtidigt finns också tron att den mänskliga faktorn i form av efterfrågan väger tyngre och inte kommer ändras i takt med klimatet. Det framkommer indirekt att jordbrukets förhållningssätt till formen är reaktivt, och inte kan ändra sig i proaktiv mening eftersom det är beroende av att efterfrågan och andra lönsamhetsincitament går före.

## 4.2 Gården

Gårdens förutsättningar kan sägas bero på det geografiska och markens beskaffenhet, som tillsammans kan ses som de opåverkbara komponenter som styr gårdens inriktning. “då utgår man från sin gård, vilka förutsättningar man har och utifrån det väljer du vilka grödor och vilken produktion du ska ha på gården.” (Respondent 5, 6/12/23). Produktion syftar på vilken inriktning gården, vilket innebär långsiktiga investeringar i gårdens uppbyggnad och tillhörande teknik. I överensstämmelse med bilden som ges i tidigare forskning (Carlqvist Warnborg, 2021) var inget av de fem respondenternas gårdssystem det andra likt. I gårdens förutsättningar finns två *Faktorer som inte går påverka*, vilka nämns av respondenter som grundläggande förutsättningar som avgör möjligheterna att öka andelen vegetabilier i lantbruket.

### 4.2.1 Geografiska förutsättningar

*Marken här [...] ligger ganska lågt, alltså i meter över havet. Så det gör att vi har ett hyfsat bra klimat, även om det är ganska långt norrut på kartan. (Respondent 4, 5/12/23).*

Med geografiska förutsättningar menas delvis det lokala klimatet, men också vilket slags landskap jordbruksmarken befinner sig i. Huruvida en gård exempelvis ligger i en dalgång eller vid ett vattendrag spelar roll för hur vädret kan utspela sig. Generellt går det att dela upp Sveriges jordbruksmark geografiskt i bygder, som skogsbygd, mellanbygd eller slätt, vilka har olika förutsättningar. Slätt sägs vara undantaget där det inte är lämpat att odla gräs. En respondent sa exempelvis att “om man kollar på jordbruket i stort... i slättbygd är det ju väldigt ont om nötgårdar. Och det handlar ju om att det är ekonomiskt lönsamt att odla spannmål och sälja. [...] I mellanbygd och skogsbygd så är det ju inte lika lönsamt att odla spannmål, för att det är andra förutsättningar, och då är det mer lönsamt att odla vall och liknande, alltså fodergrödor som djur äter och grovfoder då.” (Respondent 2, 4/12/23). Det var emellertid uppenbart att det fanns många undantag från de generella geografiska förutsättningarna. Det framgick också att det var svårt att säga att det var på ett bestämt sätt från bygd till bygd, då det kunde röra sig om flera olika sorters förutsättningar inom gårdens område. En faktor geografiskt kopplad till lönsamhet är att ett varmare klimat ger bättre ekonomiska förutsättningar för olika typer av odling. “Man har [...] längre säsong i de varmare länderna och man har då ett varmare klimat, [så] man behöver mindre tillskott av, ja, liksom mindre byggnadsresurser. Man behöver mindre energiresurser.” (Respondent 4, 5/12/23). Det handlar alltså både om energi- och byggnadsresurser, vilka det krävs mer av i ett kallare klimat.

Som en av två *faktorer man inte kan påverka* visas det att geografiska förutsättningar, trots generella mönster i de olika bygderna, kan se väldigt olika ut inom olika geografiska områden. Detta går i linje med Röö och Torpmans (2022) analys, där det fastställs att det utifrån geografiska förutsättningar inte hittills gått att fastslå hur många platser som är möjliga för vegetabiliskt jordbruk.

## 4.2.2 Markens beskaffenhet

Med markens beskaffenhet menar respondenterna dess form, struktur och jordens näringsrikedom. Detta kopplas av respondenter starkt till var i Sverige gårdsmarken ligger, då skillnaderna som sagt främst beror på geografin. “Vi har så många gårdar med produktion för att just odla gräs, [det] är väldigt lämpligt på många gårdar i Sverige. Men inte här på vår gård, vi odlar inte ett grässtrå här för att vi har idealiska förutsättningar att odla [vegetabilier]” (Respondent 5, 6/12/23). En respondent sa att “sen finns det ju åkrar som är av sämre digniteter. Vall, alltså gräs till kor, växer ju alltid bra i princip, och då blir det mer lönsamt att ha [det] till djuren där då” (Respondent 2, 4/12/23). Motargumenten mot en ökad produktion av vegetabilier utgår oftast från en jämförelse med hur stora skördarna blir i andra länder, medan för-argumenten menar att det hypotetiskt är möjligt att odla. Samma respondent sa senare att “Det går ju säkert att ta en del mark och byta ifrån, alltså där man odlar foder till djuren, att man istället odlar mat till människor. [...] generellt och även från där jag verkar.” (Respondent 2, 4/12/23). Ett hinder för det beskrivs emellertid när jordbruksmarken är uppdelad i mindre och mer svåråtkomliga delar vilka inte går att skörda med de maskiner man köpt in. Då är det mer lönsamt tids- och energimässigt att använda de delarna till djuren istället. I slutändan finns det alltså en okänt stor andel mark som är möjlig att odla annat än gräs på, men den förväntas inte producera samma stora volymer som i sydliga länder, eller så är den svåråtkomlig för stora maskiner. Som tidigare nämnt är spannmål mer lönsamt när det går till humankonsumtion, så om marken och dess uppdelning tillåter det menar respondenter att man oftast väljer att satsa på det.

Som den andra *faktorn man inte kan påverka* visar *Markens beskaffenhet* i likhet med *Geografiska förutsättningar* att det finns fler platser möjliga för vegetabilisk odling än vad som vanligtvis framgår, men det är svårt att säga hur stora ytor det rör sig om. Markytans uppdelning kan ses som ett hinder för logistik och lönsamhet, då det kräver mindre tid och resurser att använda vissa ytor till animalieproduktion istället. Motargumentet att produktionen blir lägre i jämförelse med varmare länder kan eventuellt ändras i ett framtida klimat, men likaså kan det bli en riskfaktor för jordens kapacitet och kvalitet i form av torka eller andra väderextremer.

### 4.2.3 Inriktning

*[D]et är viktigt att förstå att man byter ju inte inriktning hur som helst. Jag vet faktiskt inget som är så långsiktigt som skog- och lantbruk. (Respondent 5, 6/12/23).*

Vid frågan vad som fick en respondent att producera det hen gör blev svaret “Det är det vi är inriktade på helt enkelt.” (Respondent 4, 5/12/23). När en gårds inriktning är påbörjad är det svårt att byta, eftersom stora investeringar görs i den. I många fall är inriktningen heller inte valfri eftersom den ärvs, varför inriktningen naturligt fortsätter att investeras i och byggas vidare på efter ett generationsskifte. En respondent uppgav till exempel att “nu har vi investerat i mjölkproduktion och är högt belånade [...] det var ju mjölk här när vi kom till gården [...] så det är ju investerat under loppets gång i den.” (Respondent 2, 5/12/23).

Att byta inriktning skulle i praktiken kunna innebära att lantbrukaren förlorar alla tidigare investeringar som lagts på inriktningen. En annan respondent sa att “vi har ju byggt upp vårt företag med en tanke där varje [bit] hänger ihop. Så ska vi ändra våran växtodling, våra grödor, sammansättningen av våra grödor, så måste det till någonting ganska exceptionellt faktiskt, eftersom det är en bra kombo som fungerar ekonomiskt och som fungerar biologiskt.” (Respondent 5, 6/12/23). Eftersom en inriktning ofta beskrivs detaljplanerad och uppbyggd för att olika delar ska samverka som ett kretslopp blir det svårt att ändra på även om det skulle handla om en liten förändring. “Det är de strategiska bitarna som måste vara på plats för att det ska funka.” (Respondent 5, 6/12/23). En respondent uppgav att “förra året så var det bra lönsamhet inom mjölkproduktionen. I år är det dåligt, men har du investerat i 20 miljoner i stallar och mjölkrobotar så kan du ju inte bara släcka ner den. Om du vill fortsätta vara lantbrukare så måste du ju satsa vidare, annars säljer du och det går till en annan gård liksom.” (Respondent 1, 4/12/23). Det kunde utifrån respondenternas uttalanden bekräftas att det är svårt att byta inriktning på grund av de stora investeringar som görs, vilket pressar verksamheten att hålla samma bana som tidigare även om förutsättningarna förändras.

Intervjumaterialet visar att inriktningens utformning utgör långsiktiga hinder för en eventuell ökning av vegetabilisk produktion. Inriktningen i sig har god möjlighet att förhålla sig proaktivt, men om den redan är bestämd krävs starka incitament för att lantbrukaren ska ändra den, i värsta fall i reaktiv bemärkelse. Här kan framtidens uppvärmning återigen komma att spela en viktig roll, men svårigheterna ekonomiskt och praktiskt kring att byta inriktning kvarstår fortfarande.

#### **4.2.4 Kretsloppet**

*När det fanns djur på var och varannan gård och så mådde både jorden och grödan bättre än vad den gör idag. (Respondent 3, 5/12/23).*

Något som i intervjuerna benämndes av respondenterna som “kretslopp” kan kopplas till tidigare forskning om *Cirkulära livsmedelssystem*. Detta togs ofta upp av respondenterna, antingen med koppling till vad som skulle tala emot en ökad proportion vegetabilier, eller i anslutning till den första frågan när man efter att ha sagt sig vara positiv till vegetabilier tillade att djuren behövs också. En respondent som hade de geografiska förutsättningarna samt rätt slags mark för att odla grödor lämpade för humankonsumtion hade valt att kombinera det med grisuppfödning, just för att få till kretsloppet med djurens gödsel. På så sätt gick också delar av den vegetabiliska produktionen till foder. En annan respondent som enbart hade vegetabilisk produktion beklagade att hen inte längre kunde få till det med gödsel från en närliggande gård på grund av höga transportpriser. Hen menade att “om vi hade haft lite mer animalier så hade vi kunnat gödsla upp marken mer med animalisk gödsel, [och då] hade vi också fått en mer vattenhållande jord. Då hade det gått åt mindre vatten för att få fram vegetabilierna, så där har vi också ett kretslopp. [...] skördarna [på min gård] blir ju lite lägre på grund av att vi inte får till animaliskt gödsel.” (Respondent 3, 5/12/23). Kombinationen av animalie- och vegetabilisk produktion framställdes många gånger som den mest önskvärda, både för lönsamhet, kretslopp och miljön. En annan respondent, som endast hade en verksamhet inriktad på vegetabilisk produktion i växthus, lade däremot för sin del inte någon vikt vid tidigare nämnda kretslopp med djurens gödsel, då “det blir ineffektiv användning av näring” i växthus (Respondent 4, 5/12/23). Överlag beskrevs djurens gödsel som olämplig för växthusodling, medan handelsgödsel kan användas kontrollerat i inomhusproduktionen.



Under intervjuer nämndes också det framtidsscenario där djurhållningen begränsades till *leftover streams*, vilket exemplifierades med naturbetesmarker. En respondents svar gällande specifikt naturbete var att hen “tror det blir svårt för det krävs ju sådana ytor då, för att tillhålla de här djuren på varje gårdsenhet. [...] det krävs att det är någon form av produktion när det gäller kött också för att kunna styrka hela biten där.” (Respondent 3, 5/12/23). Om jag förstod respondenten rätt är det alltså svårt att genomföra ett sådant scenario eftersom det krävs en minimiproduktion för att det ska bli lönsamt, vilket kan vara svårt om djuren endast ska ha tillgång till naturbetesmarkernas yta. Vidare menade respondenten att “eftersom gårdarna blir större och större i Sverige så går det åt mer växtnäring för varje enhet. Och då går det också åt fler djur om man ska kunna ta gödning ifrån dem eller gödseln.” Att gårdsenheterna är större än tidigare togs ofta upp som en försvårande omständighet, exempelvis för att det blir längre transportsträckor om gödseln ska användas i jordbruket. Det kan här påpekas att i tidigare forskning gällande argumentet att djurens gödsel behövs, uppgavs det att det mesta av gödseln går tillbaka till animalieproduktionen utan att bidra till den vegetabiliska produktionen för humankonsumtion. (Röös & Torpman, 2022).

*[...] om jag kunde önska så skulle alla Sveriges lantbrukare kunna få en utbildning i vad som är den bästa förutsättningen på den [egna] gården med kretsloppsarbete.* (Respondent 1, 4/12/23).

Respondenter sade sig önska eller vara i behov av vidare kunskap om hur de kunde använda sin jordbruksmark så effektivt som möjligt, bland annat för att se vilken uppdelning mellan animalie- och vegetabilieproduktion som ger tätast slutna kretslopp. Intresse fanns också för mer kunskap om vilken produktion som ger högst utfall med hänsyn till hållbarhet. Brist på kunskap i sig utgjorde inte det största problemet, utan snarare brist på tid för den enskilde lantbrukaren att ta till sig och tolka den. Vissa former av kunskap sades också vara svåra att använda med tanke på att ingen gård är den andra lik. Det kunde också handla om regionala skillnader där norra Sverige beskrevs som ett jordbruksområde det råder brist på kunskap om, jämfört med södra Sverige som har en större kunskapsbank. “[N]är vi är få här uppe så finns det mindre av rådgivning och hjälp att få, om vi säger branschspecifik hjälp.” (Respondent 4, 5/12/23). Kunskapsbristen i norra Sverige beskrevs också som att det var svårt att få tag på kunskap ekonomiskt och avståndsmässigt.

*[D]et finns ju kluster i Sverige [...] att det ligger gårdar samlat på vissa ställen [...] [man] samlar ihop kompetens inom ett område och det är alltid bra med det.* (Respondent 5, 6/12/23).

Ett exempel på alternativ till det storskaliga är de så kallade kluster som utgörs av ett grannskap med bondgårdar, vilka tillsammans kan verka som ett gemensamt kretslopp. De kan då bidra till varandras verksamheter med exempelvis gödsel och foder, samtidigt som de tillåts hålla sig till sin specialiserade inriktning, exempelvis vegetabilier.

Situationerna respondenterna beskriver bekräftar att det på grund av större enheter som endast specialiserar sig på antingen vegetabilier eller animalier är svårt att få till gödselns kretslopp för jordbruket i det stora hela. De utmaningar som finns verkar främst handla om logistiken att fördela gödsel jämnt över jordbruksmarken när avståndet mellan djur och jordbruksmark är för stort. Dilemmat med djurens gödsel förutsätter samtidigt att det i realiteten är så grundläggande för vegetabilisk produktion som respondenterna menar, vilket enligt Röös och Torpmans ovan refererade analys (2022), beror på många andra komponenter, exempelvis vad djuren äter. Värdet av *cirkulära livsmedelssystem* kan också ifrågasättas, då det krävs fler resurser för inkluderingen av animalier i den slutna cirkeln, som baljväxter till djurfoder för att öka gödseln näringsvärde, vilket är ett exempel på något som också lämpar sig väl för humankonsumtion. (Röös & Torpman, 2022). Efterfrågan på mer kunskap visade både en öppenhet för vegetabilisk produktion om det fanns vetenskapliga belägg specifikt för den enskilde lantbrukarens kretslopp och mark, men desto viktigare signalerar det en strävan efter ett proaktivt förhållningssätt. Kluster kan på vissa håll utgöra en alternativ lösning för att stå emot pressen från storskalighetens framfart, men det behöver inte vara en lösning specifikt för en förhöjd vegetabilisk produktion, eftersom lantbrukarna i klustret fortfarande behöver välja hur stor andel av vegetabilierna som ska gå till djuren, precis som på gårdsnivå.

## 4.3 Sammanhanget

Det övergripande sammanhanget visar sig enligt intervjumaterialet ha en stor inverkan på lantbrukares valfrihet av inriktning.

### 4.3.1 Det ekonomiska sammanhanget

*Marknaden, det är det största hindret för mig nu. Att hela tiden bli pressad av handeln, att vi inte ska få betalt för det vi producerar för att de ska öka sin lönsamhet. Det är jag trött på. (Respondent 1, 4/12/23).*

Respondenten som tidigare citerats angående potatisodling uppgav marknaden som sitt största hinder för vegetabilisk livsmedelsproduktion. En annan respondent vars renodlade vegetabiliska produktion var av helt annan inriktning tillfrågades om marknadsförutsättningar, men ansåg inte marknaden nämnvärt svårare för specifikt vegetabilier. Respondenten menade istället att det är svårt överlag i lantbruket marknadsmässigt, och att allt handlar om ifall man lyckas med sin inriktning eller inte, vilket kan kopplas till tidigare teman kring *generella svårigheter* och *inriktning*. Här är det också stora skillnader i marknadssvårigheter mellan olika grödor, där potatis är ett exempel på en gröda som uppges ha dåliga förutsättningar. Marknaden för frukt och grönt beskrivs som extra hård, vilket kan kopplas till när respondenter nämnt den hårda konkurrensen från sydligare länder. Enligt en respondent är “grönsaksodlingen [...] satt under generellt sett väldigt stark konkurrens”. (Respondent 5, 6/12/23). Enligt respondenten som lagt ner en stor del av sin vegetabiliska produktion är “bättre konkurrensvillkor” ett tydligt incitament för en högre mängd vegetabilier, i alla fall när det gäller dennes grödor. Att sydligare länder kan producera mer vegetabilier beror enligt respondenter på den tidigare nämnda markens beskaffenhet och ett varmare klimat. Detta har tidigare kommit upp i respondenternas framtidsutsikter som något som kan komma att ändras till svenskt jordbruks fördel i framtiden. Utöver hård konkurrens från importerade vegetabilier beskrivs den svenska marknaden överlag vara hård mot vegetabilieproducenter, vilket kan belysas av följande citat:

*Arla har en stor förhandlingspart mot handeln. De är jämbördiga. Men när du kommer som en liten grönsak- eller potatisodlare, då är det bara skit. (Respondent 1, 4/12/23).*

En stor del av anledning till svårigheter i marknaden för vissa vegetabilier har av respondenter beskrivits som små eller svaga organisationer med dåliga förhandlingspositioner gentemot handeln. Arla kan nämnas som det perfekta motexemplet som beskrivs ha en stark maktposition både gentemot handeln men också politiken. Animaliebranchens makt över svensk politik nämns exempelvis i temat *Riskfaktorer och motståndskraft* nedan, där animalieproducenter beskrivs få en högre stöttning från staten, vilket också exemplifieras i skolmjölksstödet. Historien enligt en respondent är att “de har ju haft väldigt fina organisationer runt det här som har stått upp för varandra och jobbat uppåt. Den kraften har ju inte funnits när det gäller vegetabilier på samma sätt för att vi inte har varit tillräckligt många [...]” (Respondent 3, 5/12/23). Vidare menade respondenten att det var “en organisationsfråga”, och att det som krävs är krafttag från vegetabiliska producenter i att organisera sig starkare mot handeln.

*[O]m de kan göra snyggare potatis i Frankrike så kommer handeln vilja köpa den franska potatisen* (Respondent 1, 4/12/23).

Kopplat till svinn är konkurrens tillsammans med höga kvalitetskrav ett hinder för både svensk vegetabilisk produktion och tillgång. Precis som nämnt i tidigare forskning blir svinn från den vegetabiliska produktionen inte nödvändigtvis svinn för att det inte är ätbart för människor, utan till stor del endast av estetiska skäl. Att kraven kunnat bli så höga kan kopplas till konkurrensen från import.

*[R]egeringen har bestämt sig för att lägsta lönen ska vara 33 000 [...] Det är en oerhört kritisk faktor i hela svenska lantbrukets tillgång till arbetskraft.* (Respondent 5, 6/12/23).

Kopplat till tidigare nämnda svårigheter att få tag på arbetskraft i en redan pressad ekonomisk situation kan det, speciellt för den arbetskraftskrävande vegetabiliska produktionen, bli ännu svårare. Citatet om regeringens beslut om lägsta lön refererar till ett regeringsbeslut om arbetskraftsinvandring (Prop. 2021/22:284), vilket kommer innebära högre försörjningskrav för arbetskraftsinvandrare. Eftersom det överlag är svårt att få tag på arbetskraft i lantbruket kan brist på arbetskraftsinvandrare vara en faktor som omöjliggör vegetabilisk produktion.

### **4.3.2 Storbruk kontra småbruk**

*På femtiotalet så fanns det över 10 000 mjölkbönder i hela länet. Idag är det ungefär 40. [...] Själva mjölkproduktionen har inte minskat nämnvärt. Men enheten har blivit mycket större.* (Respondent 4, 5/12/23).

Eftersom effekten blir större om en stor enhet slås ut beskrivs de också som mer riskabla beredskapsmässigt, vilket är något som gäller både animalier och vegetabilier. En respondent nämnde att “marken [är] så väldigt dyr så det finns inte någon som kan börja i liten skala och köpa mark och börja, utan det är de större som redan har som kan få lån till att köpa mer mark. Så att det där är markpriserna som avgör hur framtiden blir.” (Respondent 1, 4/12/23). Investeringen lantbrukare gör beskrevs inte bara som kopplad till gårdens inriktning, utan också som att “man binder ju väldigt mycket kapital i sin mark” (Respondent 5, 6/12/23).

Generellt kan storbruk ses som en sårbarhet för det svenska jordbruket i sig, både beredskapsmässigt men också genom det tidigare nämnda problemet med att distribuera gödsel. Stordriften kan även uppfattas som ett hinder för en ökad vegetabilisk produktion genom att mycket kapital är bundet i nuvarande inriktning, vilket gör att lantbruket i Sverige saknar tillräcklig flexibilitet för omställning.

### **4.3.3 Klimatförändringar - nutid och framtid**

*[V]i har faktiskt känt av [...] de senaste 10 åren att vädersystemen låser sig under längre perioder. [...] det är jättejobbigt för det gör att risken i växtodlingarna ökar dramatiskt.* (Respondent 5, 6/12/23).

Medvetenhet och framtidsfunderingar över hur klimatet redan påverkar och kommer påverka jordbruket fanns hos respondenterna. De reflektioner som framkom kring klimatförändringarnas påverkan på produktionen visade på sedan lång tid tillbaka aktiva funderingar kring jordbruket i framtidens klimat, men också upplevda klimatrelaterade problem i verksamheten. Vissa problem uppstod på grund av olika gröders sårbarhet, där man på vissa sätt kunde argumentera för att animalieproduktionen har en starkare motståndskraft

eftersom foder (exempelvis vall) inte är lika sårbart som många av de grödor som går till humankonsumtion. Även mer positiva framtidsutsikter för Nordens jordbruk framkom, i stil med “ur klimatförändringssynpunkt så kommer vi i Norden klara oss väldigt bra jämfört med andra delar i världen. [...] framtidsmässigt så kanske, om vi får ett varmare klimat i Skandinavien, kommer vi kanske odla mer sydligare grödor.” (Respondent 1, 4/12/23). Att odlingsområdena förflyttas norrut var något som respondenterna till stor del trodde skulle ske. En respondent hade exempelvis funderingar på soja som möjlig produktion i framtiden, men inte nödvändigtvis för humankonsumtion.

*Jag tror att åkermark, där finns en potential då, att den kommer till större nytta, eller åtminstone Europa till större nytta [...] här uppe om klimatet blir varmare.* (Respondent 4, 5/12/23).

Att Sverige skulle kunna bli en viktig exportör i framtiden var en av fundering som framkom, likaså tron att det ur matsäkerhetens perspektiv kan bli tvunget. En respondent resonerade att hen ställde sig positiv till en ökad proportion vegetabilier “såtillvida att det känns nödvändigt för jordklotet att ha en stor del produktion, men samtidigt också en konsumtion, som grundar sig på vegetabilier.” Vid följdfrågan som löd “det låter lite som att du utgår från klimat- och miljöperspektivet när du säger detta [...] ?” följde svaret “Ja dels det, men också en försörjningskapacitet för... ska vi säga en global försörjningskapacitet för mänskligheten, om man kan säga så.” Försörjningskapacitet kan syfta på både matsäkerhet men även mer specifikt på *tillgång*. Att det är “mänskligheten” medräknat också populationer utanför Sveriges gränser, vilket betyder att det även är det globala perspektivet på matsäkerhet respondenten syftar på.

*[...] de där vegetabilierna som till exempel vitkål eller potatis som ger väldigt stor skörd per hektar, är väldigt miljönyttiga produkter. Jag menar, vi får fram mycket på liten yta, vilket gör att vi påverkar klimatet väldigt lite egentligen.* (Respondent 3, 5/12/23).

I reflektionen kring hur jordbruket kan sänka sina utsläpp och samtidigt vara produktiva togs vatten upp som en viktig komponent. Det fanns både för- och nackdelar på detaljnivå med olika förutsättningar från gröda till gröda. Generellt kan det utifrån respondenternas svar sägas att vegetabilier som är effektiva arealmässigt och tar upp mindre mark har det emot sig att de behöver mer vatten, vilket kan bli ett problem om risken för torka ökar.

*Däremot så har vi så har vi ju inte mera ljus, [...] [så] ljusmässigt har vi inte längre säsong [...] oavsett temperatur. (Respondent 4, 5/12/23).*

Något som enligt en respondent talar emot en ökad produktion, särskilt i Sveriges norra delar, är att solens kretslopp är oberoende av klimatförändringar, vilket i sin tur medför nya riskfaktorer för sårbarhet som mögel på grund av mörker och fukt om vinterkylans ankomst skjuts framåt i tid. Växthus med belysning togs upp som ett alternativ, vilket i sin tur kommer kräva el. Trots tidigare resonemang om uppvärmning som ett incitament för lönsamhet finns det alltså kvarstående hinder som inte går att påverka.

Återkommande bland respondenterna finns en hög medvetenhet om matsäkerhetens dilemman kopplat till nordiskt jordbruk, tillgångsmässigt och även i form av åtkomlighet för andra länder genom export. Många praktiska hinder i framtiden förutses, bland annat utifrån det faktum att klimatförändringar inte har någon makt över jordens kretslopp, vilket betyder att det krävs tekniska åtgärder för att, särskilt norrut, kunna dra nytta av uppvärmningen.

Oron för klimatförändringar belyses vidare i nästa tema.

#### **4.3.4 Sårbarhet och motståndskraft**

*Om vi kollar på behovet av vegetabilier så är det väldigt stort i Sverige. Vi är inte självförsörjande på långa vägar. (Respondent 3, 5/12/23).*

En sak som fastställts i teoriavsnittet *Matsäkerhetens sårbarheter* är att klimatförändringar och följande matosäkerhet i framtiden kan agera som trigger för andra kriser. Utifrån det tillfrågades respondenterna vad de trodde passade bäst ur beredskapsperspektiv, eftersom åtkomligheten för Sveriges befolkning kan påverkas vid kriser om importen stoppas, vilket kan leda till *övergående*, men också *kronisk* matosäkerhet. Eftersom Sverige idag inte är självförsörjande på vegetabilier generellt blev resonemanget kring beredskap till viss del hypotetiskt. En reflektion som kom fram var skillnaden mellan kortsiktig och långsiktig beredskap, vilket kan kopplas till den fjärde grundpelaren *stabilitet*. En respondent resonerade

först att de som hade djur hade klarat sig bäst, men vid följdfrågan om det var kort- eller långsiktigt fortsatte reflektionen mot vegetabilier och slutade så småningom i att det bästa var en kombination utifrån tillgång. Skolmjölksstödet togs upp som exempel på hur viktig animalieproduktionen historiskt varit för landets beredskap, då många barn under krigstiden tack var skolmjölken fick i sig näring, vilket kan kopplas till *utnyttjande*. Samtidigt behöver ekonomiska perspektiv tas in. En vegetabilieproducent menade att “sen kan man ju också tycka [...] att de [animalieproducenterna] också när det har varit krisstöd och det där har fått ta emot stöd medan vi andra inte fått det.” (Respondent 3, 5/12/23).

*[M]an har länge sagt i Sverige från politiskt håll att Europa försörjer oss med mat. Vi behöver liksom inte tänka på att matproduktion Sverige.* (Respondent 5, 6/12/23).

Bland respondenterna märktes en stark kritik mot Sveriges beredskap. “Vi har monterat ner alltihop [...] det tar jättelång tid att ställa om det här till att bli mer robust” enligt en respondent. (Respondent 5, 6/12/23). Respondenten beskrev vidare allvaret med att “om man klipper internet och elen till Sverige, vilket är det första som händer i ett krig [...] då klarar vi oss inte många dagar i Sverige med att försörja Sveriges befolkning med mat.” Kortsiktigheten och beroendet av el är två exempel inom ett större problemområde av låg beredskapsgrad som utgör en riskfaktor för Sveriges matsäkerhet.

*Det har aldrig hänt förut och Sverige har ju inte lager av någonting överhuvudtaget, och har vi inte tillgång till handelsgödsel, ja då kan vi inte odla i princip.* (Respondent 5, 6/12/23).

En respondent tog som exempel på Sveriges dåliga beredskap upp förra året (2022) när energikrisen gav upphov till gasbrist i Europa. Jordbruket är enligt respondenten så beroende av handelsgödsel att det inte går runt utan det. I reflektionen kring beredskap och hur Sverige ska kunna säkra *åtkomligheten* till handelsgödsel menade en respondent att det precis som med allt annat går att producera i Sverige istället för exempelvis Israel där det produceras idag. Men det krävs fortfarande import av den avgörande råvaran fosfor och andra komponenter.

*[N]är enheterna blir så stora [...] inom länet så var det ju helt plötsligt brist på ägg här tidigare i höstas. Och det var ju därför att en eller den största producenterna i Sverige hade*



*fått in salmonella. Och då måste man avliva hela besättningen. Och det här företaget står för ungefär 30 procent av äggproduktionen i Sverige. (Respondent 4, 5/12/23).*

En annan riskfaktor som både gäller vegetabilier och animalier är det så kallade storbruket (storskaligt jordbruk), vilket precis som tidigare forskning pekar på har en låg motståndskraft, något som respondenten visar med sitt exempel. Respondenten menade vidare att det gäller allt, "oavsett produktion", och att saker kan svänga plötsligt, särskilt med hänvisning till att världen blivit mer turbulent och att "råvaror och handel, [kan användas] som vapen i politiken". Återigen kan detta kopplas till Sveriges låga beredskapsgrad, medan en kombination av animalier och vegetabilier kan ge mest motståndskraft enligt respondenten, i relation både till kroniska och övergående tillstånd av matosäkerhet.

Sveriges låga beredskapsgrad beskrivs generellt som ett hinder, vilket också gäller för vegetabilisk produktion. Även här finns signaler kring jordbrukets system som reaktivt, medan respondenter visar att de skulle föredra att systemet istället tillåter ett proaktivt förhållningssätt. Utifrån rent beredskapsperspektiv med koppling till åtkomlighet signaleras ett behov av en stark inhemsk vegetabilisk produktion inför eventuella kriser där importen minskar. Angående näringssäkerhet framställs mjölk som föredömlig, samtidigt visar exemplet med skolmjölkstödet också att animaliers roll som bidragande till näringssäkerheten historiskt berott på politiska prioriteringar, och det går inte att säga hur utfallet blivit om istället vegetabilier prioriterats på samma sätt. Utifrån Röö's och Torpmans argumentation (2022) ger animaliska livsmedel trots sin näringsrikedom mindre utfall i näring än om man istället odlat vegetabilier. Här kan olika logistiska faktorer spela in; som tidigare nämnt är det ofta enklare att odla och skörda vall, vilket på så sätt gör animaliska livsmedel åtkomliga på ett enklare sätt. Vidare kan man här göra en koppling till jordens "hälsa": med ett småskaligt jordbruk mår jorden bättre, inte bara på grund av enklare distribution av gödsel utan också genom växling av grödor, som enligt Pritchard m.fl. (2016, s. 7–9) bidrar till en näringsrik jord.

# 5. Reflektion och slutsats

## 5.1 Diskussion

### 5.1.1 Förutsättningar och hinder

*Tillgång* i resultatredovisningen betyder underförstått en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i denna undersökning, och kan till stor del kopplas till branschens förutsättningar och ekonomi. Det kan anses vara ett svagt resultat om respondenterna ser ut att tycka samma sak. Trots det valde jag att presentera lönsamhet och *Faktorer som inte går att påverka* som starka teman utan starka motpoler, förutom att det hypotetiskt med nya marknadsförutsättningar och klimatförändringar kan komma att eller är på väg att ändras i framtiden. Det bör tilläggas att dessa två teman till stor del togs upp självmant av respondenter. Intervjuerna resulterade i svaret att förutsättningarna i beskaffenheten av jordbruksmarken ser så olika ut från plats till plats, att det inte går att svara generellt på var det går att odla vegetabilier. Resultaten kan inte heller svara specifikt på hur tidskrävande vegetabilisk kontra animalisk produktion är, men det klargjordes många gånger att det generellt är svårt att avgöra, då skillnaden på olika grödor spelar in. Samtidigt finns det i nuvarande sammanhang inga starka ekonomiska incitament för att börja en ökning av vegetabilier i jordbruket och därmed besvara frågan om var odlingsmöjligheterna finns.

Om vegetabiliskt jordbruk i framtiden får svårare förutsättningar i sydligare länder skulle det naturligt kunna bli starten på ett händelseförlopp som startar en ökning av vegetabilisk produktion i Sverige. Men man kan också fråga sig om efterfrågan är stark nog för att ensam leda till en sådan förändring, i alla fall om den ska ske ekonomiskt hållbart med tanke på de höga investeringar som redan lagts i en enskild gårds långsiktiga inriktning. Resultatet kan visa vikten av lönsamhet för att säkerställa tillgången på vegetabilier och förmodligen produktion överlag inom svenskt jordbruk. Utifrån vad respondenterna säger är det svårt att till fullo följa den egna drivkraften om den går emot vad som är lönsamt i branschen. Sen är såklart frågan hur många lantbrukare som har en vision av att endast eller till stor del gro vegetabilier i syfte att säkra global matsäkerhet, vilket det enligt temat *Framtidsutsikter* verkar kunna finnas incitament för i framtiden. Utifrån lönsamhetsperspektivet beror en produktions framgång mycket på ekonomiska incitament.

Kvalitetskrav för åtkomligheten av svinn, men också byråkratiska utmaningar framstår som hinder för att lantbrukare på kort sikt ska kunna satsa på vegetabilisk produktion. Något som visats genom flertalet exempel är hur byråkratin i sin omfattning är oproportionerligt stor i jämförelse med mindre lantbrukares kapacitet att hantera den. Detta är ett hinder främst för småskaliga jordbruk men även branschen i stort. Många exempel på ekonomiska incitament i form av ekonomiskt krisstöd, men också byråkratiska krav samt kvalitetskrav kan visa på politikens roll och makt i frågan. Politikens ekonomiska och juridiska styrning skulle kunna spela en betydande roll för att underlätta för vegetabilieproducenter, och kan bli en åtgärd för framtidens *tillgång* och *åtkomlighet*.

### ***5.1.2 Vegetabilier och animalier***

Lantbrukares uppfattning om vegetabiliers roll och chanser i svenskt jordbruk kan kopplas till relationen till animalier. Mycket av intervjumaterialet fokuserar på animalieproduktionen mer än den vegetabiliska, utifrån utgångspunkten att dessa två konkurrerar med varandra, eller är beroende av varandra (främst framställs vegetabiliers beroende av animalier och inte tvärtom). Denna del av materialet kan bara ses som relevant om så faktiskt är fallet, vilket det enligt diskussionen i *frågeställningar och avgränsningar* inte nödvändigtvis är. Vilken exakt roll djuren har för framtidens livsmedelsproduktion i Sverige finns det mycket forskning och debatt om, men om animalieproduktion i sig måste vara kopplad till forskningsfrågan eller

inte bör problematiseras. Å ena sidan finns det både från intervjuer och tidigare forskning belägg för att en ineffektiv fördelning av eller existens av svensk animalieproduktion är ett hinder för den vegetabiliska. Utifrån perspektivet som global matsäkerhet och mer specifikt tillgång ger är en effektivisering av livsmedelsproduktionen av största vikt, och vegetabilier en självklar åtgärd. Å andra sidan är den svenska animalieproduktionen grovt räknat nära i linje med nuvarande nordiska näringsrekommendationer. Överkonsumtionen kan istället spåras till importen av animaliska produkter. Vidare kan det finnas möjlighet i form av outnyttjad åkermark att odla på som inte konkurrerar med animalierna. De argument som tas upp flertalet gånger under intervjuerna om hur viktiga djur är för kretsloppet med mera behöver alltså inte vara ett direkt motargument mot en vegetabilisk produktion, oberoende av kritiken mot det *cirkulära livsmedelssystemets* relevans.

Vilken inriktning en gård ska ha är en stor investering och därmed ett val som kan påverka generationer framåt. Hur man prioriterar vegetabilier kontra animalier spelar därför stor roll, även när och om man som de flesta respondenter anser det önskvärt med vegetabilisk livsmedelsproduktion, och kan välja kombinationen av båda. Då blir frågan om man ska prioritera djurens foder framför vegetabilisk livsmedelsproduktion eller om djuren ska begränsas till så kallade *leftover streams*. Med växthusproduktion som undantagsfall anser respondenterna att en kombination till stor del är önskvärd, främst på grund av det gödsel som kan hjälpa grödorna, vilket kan gå i linje med tidigare forskning, så länge gödseln investeras i grödor för humankonsumtion. Tidigare forsknings argument angående nackdelar med ett cirkulärt livsmedelssystem med animalier som en viktig komponent var inget som återspeglades hos respondenterna. Eftersom undersökningen är kvalitativ och respondenterna inte kan förväntas representera en större grupp går det inte att fastslå huruvida *Cirkulära livsmedelssystem* är en allmän sanning eller ej i branschen, men det har visat sig vara ett starkt tema i denna undersökning.

Som tidigare nämnts går det att problematisera formuleringen av den första frågan eller frågans mening. Eftersom frågan rörde något så självklart som vegetabilier kunde ingen säga annat än att de ställde sig positiva, samtidigt som vissa i början trodde att syftet bakom frågan var att byta ut animalier mot vegetabilier, vilket vidare fick dem att resonera kring att djur är viktiga. Respondenterna hänvisar till en infekterad debatt där vegetabilier och animalier ställs i motsats till varandra. En polariserad debatt som rör ämnet kan ha gjort frågan "hur ställer sig lantbrukare till vegetabilisk livsmedelsproduktion" till synes polariserad, trots att den i

praktiken kanske inte behöver vara det. Trots respondenters uttalanden om att det inte är vegetabilier i sig som är problemet, visar flertalet teman (*tradition, debatten och okunskapen, försvaret av djur i lantbruk och dubbelsidigt resonerande*), och även exemplet om animaliebranschens starka politiska och ekonomiska förhandlingsposition, att det existerar någon form av övergripande egenvärde för animalieproduktionen. Detta kan sippra ner och lysa igenom på flera nivåer, däribland känslomässigt. Om så är fallet är det inte konstigt, med tanke på Sveriges historia där djur spelat en viktig roll i kriser, och under den långa tid animaliebranschen organiserat sig och växt sig stark. Även om vegetabilier och animalier inte behöver stå emot varandra, kan animalier underförstått favoriseras över vegetabilier, även när incitament finns för att välja vegetabilier.

### **5.1.3 Sårbarhets-dilemmat**

Resultatets anknytning till global matsäkerhet kan till stor del kopplas till den sårbarhet jordbruket uppfattas ha och som lyser igenom i analysen. Det går i vissa fall att uppfatta från respondenterna att de anser att den animaliska produktionen behöver öka i syfte att producera nog med gödsel för vegetabilier. Om det som respondenterna menar är omöjligt att bedriva jordbruk utan en viss mängd gödsel, och om det dessutom bidrar till en näringsrik jord, är kretsloppet en viktig komponent. Här kan man dock göra kopplingen till det respondenter och tidigare forskning signalerat – att storbruken stänger in djuren och isolerar dem från kretsloppet. I flera fall nämndes uppdelningen av gårdar och produktionen som ett önskvärt kretslopp så som förr i tiden när det fanns fler fast mindre gårdar med mindre besättningar. “Kluster” nämndes som en modern version av detta, med en gruppering av närliggande gårdar som samarbetar i ett kretslopp och bidrar till varandras produktion, men fortfarande med möjlighet att ha sina egna inriktningar. Samtidigt bör det kopplas till vad som redan sagts om avvägningen mellan animalier och vegetabilier, och huruvida *leftover streams* i kretsloppet till fullo kan uppnås. Utmaningen i sig är enligt min reflektion heller inte att det finns för få djur, utan snarare att de är omfördelade, ihopklumpade och isolerade i högre grad på grund av den växande storskaligheten. Huruvida denna problemformulering stämmer kan vara något för vidare forskning. Samtidigt finns exempel från respondenter att det utöver djurens gödsel behövs handelsgödsel för att kunna odla överhuvudtaget. Beroendet av handelsgödsel för den vegetabiliska produktionen och svenskt jordbruk överlag kan ses som en nutida och framtida riskfaktor för tillgång i Sverige och globalt, med hänvisning till att råvarorna till

handelsgödseln måste importeras. Respondenternas beskrivning av handelsgödsel-dilemmat kan ses som en *sårbarhet* starkt kopplad till *tillgång*. Storbruks-dilemmat med logistiska problem för fördelningen av djurens gödsel, tillsammans med brukandet av jorden till nackdel för jordens hälsa kan i sin tur ses som en *sårbarhet* kopplad till *utnyttjande* och *näringsssäkerheten*. Vidare kan det *reaktiva* tidsperspektivet appliceras på handelsgödseldilemmat, medan storbruks-dilemmat kan utgöra en riskfaktor för *stabilitet*, då storbruk å ena sidan kan bidra med en hög produktion och tillgång, men å andra sidan försvaga jorden långsiktigt.

### ***5.1.4 Klimatet och framtiden***

Marknaden och lönsamhetens starka styrning kan till synes pressa lantbrukare att utgå från reaktiva förhållningssätt, samtidigt som långsiktigheten skapar ett starkt behov av proaktiva förhållningssätt. Respondenterna signalerade också en vilja att kunna planera långsiktigt (proaktivt), exempelvis genom att efterfråga vidare kunskap om den enskilda gårdens förutsättningar nu och inför ett framtida klimat, men också genom problembeskrivningarna av svenskt jordbruks sårbarheter. Samtidigt kan både övergripande ekonomiska incitament och *faktorer som inte går att påverka* enligt respondenterna utmanas i framtiden om klimatet ger ändrade förutsättningar. En reflektion jag haft utifrån ämnet utvecklingsstudier sedan jag läste om *Lantbrukslogiken*, är att den vanligt förekommande kritiken mot utförandet av utvecklingsarbete som ignorerar den lokala expertisen (bland annat kallat *Local knowledge*) kändes närvarande i både signaler från respondenterna om en polarisering till resten av samhället, och tidigare forsknings upplysning om brist på lantbrukares perspektiv.

## 5.2 Slutsatser

### ***5.2.1 Hur respondenterna ställer sig till ökad tillgång på vegetabilier (fråga 1)***

*Hur ställer sig svenska lantbrukare generellt till att öka tillgången på vegetabilier som livsmedel genom svensk jordbruksproduktion?*

Hur respondenterna ställde sig till det berodde till störst del på en rad incitament eller kriterier som kommer presenteras i fråga 2 och 3 nedan. Överlag kunde respondenterna tänka sig en ökad produktion vegetabilier i svensk livsmedelsproduktion förutsatt att dessa uppfylldes. Ett möjligt kriterium var också att inte innebära en minskning i animalieproduktionen, hänvisat till kretslopp, men underförstått ett egenvärde av att ha djur i svenskt jordbruk.

### ***5.2.2 Förutsättningar och hinder (fråga 2 och 3)***

Det heltäckande svaret på vilka förutsättningar och vad som talar emot i fråga 2 och 3 bör ses som mer komplext än frågeformuleringen gett tillåtelse till. Det som i högst grad avgör huruvida proportionen kan höjas eller ej är dels beroende av *Faktorer som inte går att påverka*, vilka både ser helt olika ut från plats till plats, men också kan komma att ändras av den globala uppvärmningen. Dessa kan listas som kriterier för att besvara vad som krävs i form av förutsättningar. Det som däremot *går* att påverka i praktiken (genom marknad, politik, organisationer och andra relevanta aktörer) kan snarare än hinder eller förutsättningar likaså ses som kriterier.

*Vilka är förutsättningarna för en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige ur svenska lantbrukares perspektiv?*

Hypotetiskt, och utifrån de *faktorer som inte går att påverka*, såg respondenter att det gick att öka produktionen av vegetabilier som livsmedel. Det gick inte att fastlägga till vilket grad, vilket är förståeligt. De teman som främst talade för en högre tillgång hade oftast formen av hypotetiska resonemang och i vissa fall framtidsutsikter där många trodde att klimatet och marknaden i framtiden kunde vara mer till fördel för en vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige. Man hade kunnat se ett proaktivt förhållningssätt som möjliggörande för en ökad produktion vegetabilier, så länge lantbrukares perspektiv stämmer överens med matsäkerhetens när det kommer till nödvändiga åtgärder för att säkra tillgången.

För att svara på den andra frågeställningen utöver det som redan nämnts kan man utifrån resultaten peka på kriterier för förutsättningar, vilka kan sammanfattas till att det enligt respondenterna går att öka produktionen av vegetabilier om:

- Markens beskaffenhet tillåter det, vilket den oftast gör, men förväntad volym och lönsamhet jämfört med vad man fått ut av exempelvis animalier bör tas med i avvägningen.
- Gårdens inriktning tillåter det, alternativt om gården byter inriktning med risk att gå miste om värdet av tidigare investeringar.
- Klimatet tillåter det (här bör skillnaden mellan nutid och framtid uppmärksammas).
- Lönsamheten är hög nog för att verksamheten ska gå runt.

*Vad talar emot en ökad vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige ur svenska lantbrukares perspektiv?*

De teman som främst talade emot en var främst grundade i nutida förutsättningar i form av lönsamhet och marknad, men även att jordbruk är en svår bransch överlag. Det är svårt att satsa på något nytt både utifrån ekonomiska förutsättningar där lantbrukaren i fråga förväntas ta hela risken själv, men också för att den inriktning en gård väljer är långsiktig och svårt att byta med tanke på de investeringar som läggs under årens lopp. Därför är det svårt både ekonomiskt och praktiskt att öka proportionen vegetabilier om inriktningen inte tillåter det. Ett tema som tydligt framkom var djurens roll i kretsloppet där de bidrar med gödsel. Utan att gå in på huruvida animalier och vegetabilier konkurrerar med varandra kan gödseln i den grad



det är nödvändigt för en vegetabilisk livsmedelsproduktion hindras av det storskaliga jordbruket. Med större enheter blir fördelningen av gödsel till jordbruksmarker ineffektiv, därmed kan storskaligheten i animalieproduktionen benämnas som ett direkt hinder för den vegetabiliska. Man kan se det som att jordbrukets system pressar lantbrukare till en reaktiv förhållning. Även dåliga förutsättningar konkurrensmässigt och svag förhandlingsposition i marknaden kan ses som en utmaning, samt juridiska hinder i form av en alltför omfattande byråkrati att orientera sig i, speciellt för småskaligt jordbruk.

För att svara på den tredje frågeställningen utöver det som redan nämnts kan de teman som benämns som kriterier för förutsättningar också tala emot. Detta kan exemplifieras med att det å andra sidan är svårt att öka produktionen av vegetabilier om:

- Markens beskaffenhet inte tillåter det.
- Gårdens inriktning inte tillåter det.
- Klimatet inte tillåter det.
- Lönsamheten är för låg för att verksamheten ska gå runt.

### ***5.2.3 Vegetabilier i relation till animalier (fråga 4)***

*Hur ser svenska lantbrukare på produktion av vegetabilier i relation till produktion av animalier?*

I praktiken behöver animalier varken stå i konkurrens eller relation till varandra. Samtidigt hade vegetabilier enligt respondenterna ett starkt beroende av animalieproduktionen. Det förekom också indirekta och direkta exempel på att animalier historiskt och fortfarande prioriteras över vegetabilier, vilket ser ut att vara på grund av en lång historia av animalieproducenters övertag i antal och framgångsrika organisering. Snarare än animalieproduktionen i sig kan det enligt resultatet vara dess storskaliga form som kan ses som problematisk i Sverige, men det har ingen direkt koppling till syftet förutom att en omställning till ett småskaligt jordbruk enligt materialet hypotetiskt skulle kunna förbättra förutsättningarna för en högre andel vegetabilier.

Mitt resultat visar att respondenternas perspektiv inte gick i linje med det tidigare forskning (Röös & Torpman, 2022) uppvisar. Återkommande bland respondenterna fanns en stark tro på det *Cirkulära livsmedelssystemet*. Samtidigt fanns uttalanden som visade på hög medvetenhet i linje med forskningsfrågans presentation av *matsäkerhetens* utmaningar. Det går att fastslå att den vegetabiliska livsmedelsproduktionen utifrån de *faktorer som inte går att påverka*, går att öka, men inte till vilken grad. Det behövs starka ekonomiska och politiska incitament för att lantbrukare från sin position ska kunna axla “det direkta ansvaret för anpassningen av jordbruket till ett förändrat klimat” (Rydberg m. fl. 2019, s. 9), och dessutom bidra till den globala matsäkerheten genom en ökad tillgång på mat utifrån bland annat IPCC:s rekommendationer. Men framförallt behöver lantbrukares röster tas med i processen för det framtida jordbruket, för att en ökning av vegetabilisk livsmedelsproduktion ska bli långsiktigt och reellt hållbar.

## 5.4 Utvärdering av studien

### 5.4.1 Studiens utförande och analys

Formmässigt sett till hur frågorna ställdes begicks många misstag enligt Bryman (2018, s. 324–325) under utförandet av intervjuerna. Jag drog ofta långa resonemang som kunde innehålla flera frågor och vara generella i formen. Pedagogiskt kan man problematisera frågeställningarnas formulering applicerade på intervjuerna, eftersom många missförstånd uppkom, och ämnet i fråga, med hänvisning till att temat *Debatten och okunskapen* kan ses som aktuellt och kontroversiellt. Ett misstag jag gjorde upprepade gånger under intervjuerna var att ställa komplexa och stora frågor om jordbruk i allmänhet. “Det var en svår fråga” fick jag någon gång till svar från de flesta respondenterna. En respondent uppgav i slutet av intervjun att det märks på hur jag ställer frågorna att jag inte har bakgrund i lantbruk, vilket var något jag själv upplevde under intervjuerna. Detta kan ha påverkat min tolkning av materialet och därmed trovärdigheten för resultatet, (Bryman, 2018, s. 468) men också påverkat uppfattningen av mig som ovetande stadsbo i rollen som intervjuare. Resultatdelen innehåller många citat, vilket kan ge läsaren möjlighet att jämföra sin tolkning med min.

### ***5.4.2 Resultatens överförbarhet***

Man kan se denna studies överförbarhet som begränsad till svenska lantbrukare och vegetabilisk produktion, men mycket av materialet i tidigare forskning, där många teman i likhet med denna undersökning kunde urskiljas, kan ses som en bekräftelse på överförbarheten. Resultatbeskrivningen kan också anses leva upp till kriterierna för *täta beskrivningar*, och kan därför bedömas efter sin detaljrikedom för att beräkna överförbarheten till andra studier. (Bryman, 2018, s. 465).

### ***5.4.3 Resultatets relevans***

Forskningsfrågornas formulering har möjliggjort ett resultat som identifierar vilka hinder och möjligheter som finns för att höja tillgången. Därmed kan studiens vikt och bidrag beräknas ligga i nivå med ämnesrelevansen för matsäkerhet. Tidigare forskning lider emellertid viss brist på relevans, då analysen utgår från ekologiskt jordbruk, medan min studie ser på jordbruk överlag. Emellertid framstod de flesta exempel i analysen som relevanta för jordbruk överlag (från mitt oerfarna perspektiv).

## 6. Referenslista

### 6.1 Primärkällor

De transkriberade intervjuerna med respondenterna är anonymiserade och finns tillgängliga hos författaren.

### 6.2 Sekundärkällor

Boehm, S., L. Jeffery, J. Hecke, C. Schumer, J. Jaeger, C. Fyson, K. Levin, A. Nilsson, S. Naimoli, E. Daly, J. Thwaites, K. Lebling, R. Waite, J. Collis, M. Sims, N. Singh, E. Grier, W. Lamb, S. Castellanos, A. Lee, M. Geffray, R. Santo, M. Balehegn, M. Petroni, och M. Masterson. (2023). *State of Climate Action 2023*. Berlin, Köln, San Francisco och Washington, DC: Bezos Earth Fund, Climate Action Tracker, Climate Analytics, ClimateWorks Foundation, NewClimate Institute, the United Nations Climate Change High-Level Champions, och World Resources Institute.

<https://doi.org/10.46830/wrirpt.23.00010>

Boréus, K., & Bergström, G. (2018). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text och diskursanalys*. Studentlitteratur.

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber.

Carlqvist Warnborg, Y. (Programledare). (2021, 14 april). Lantbrukslogik (Nr. 20) [Poddavsnitt]. I *Feeding Your Mind*.

Globala Målen. (u.å.). *Om Globala Målen*. Hämtad 2023-12-18 från <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/>

Globala Målen, 2 (u.å.). *Globala målen. Mål 2: Ingen hunger*. Hämtad 2023-12-18 från <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-2-ingen-hunger/>

IPCC. (2019). *Special report on Climate Change and Land - Chapter 5 - Food Security*. United Nations.

<https://www.ipcc.ch/srccl/chapter/chapter-5/>

Karlsson, J.O., Carlsson, G., Lindberg, M., Sjunnestrand, T. och Röös, E. Designing a future food vision for the Nordics through a participatory modeling approach. *Agronomy for Sustainable Development*. 38 (59)

<https://doi.org/10.1007/s13593-018-0528-0>

Lantbrukarnas riksförbund. (2023). Vad är NNR?

<https://www.lrf.se/las-mer/nnr/>

Marquardt, K. Eriksson, C. & Kuns, B. (2022). Towards a Deeper Understanding of Agricultural Production Systems in Sweden – Linking Farmer’s Logics with Environmental Consequences and the Landscape. *Rural Landscapes*. 9 (1).

<https://doi.org/10.16993/rl.78>

Nordiska ministerrådet. (2023). *Nordic Nutrition Recommendations 2023 : integrating environmental aspects*.

<https://pub.norden.org/nord2023-003/>

Pritchard, B., Ortiz, R., & Shekar, M. (Red.). (2016). *Routledge handbook of food and nutrition security*. Routledge.

Prop. 2021/22:284. *Ett höjt försörjningskrav för arbetskraftsinvandrare*.

[https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/proposition/ett-hojt-forsorjningskrav-for\\_H903284/](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/proposition/ett-hojt-forsorjningskrav-for_H903284/)

Rapp, M. (2021). Exploaterad jordbruksmark går inte att återställa. *Jordbruksaktuellt*.  
<https://www.ja.se/artikel/2229217/exploaterad-jordbruksmark-gr-inte-att-terstlla.html>

Röös, E., Bajzelj, B., Weil, C., Andersson, E., Bossio, D., Gordon, L. J. (2021). Moving beyond organic – A food system approach to assessing sustainable and resilient farming. *Global Food Security*, 28(March).  
<https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100487>

Röös, E., Torpman, O. (2022, 5 augusti). Djurens roll i ett framtida hållbart jordbruk – vilka argument håller? *Bloggar från SLU*.

<https://blogg.slu.se/djurens-roll/>

Simon, G.-A. (2012). Food Security: Definition, Four dimensions, History. Basic readings as an introduction to Food Security for students from the IPAD Master, SupAgro, Montpellier attending a joint training programme in Rome from 19th to 24th March 2012. FAO.  
<https://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/uni/F4D.pdf>

Svenska Akademien. (u.å.). Vegetabilier. I *Svensk ordbok*. Hämtad 2023, 31 oktober från  
<https://svenska.se/so/?sok=vegetabilier&pz=1>

Sveriges lantbruksuniversitet. (2019). *Jordbrukets klimatanpassning*. (SLU Future Food Reports 9). Sveriges lantbruksuniversitet, forskningsplattformen SLU Future Food.  
[https://pub.epsilon.slu.se/16622/1/rydberg\\_i\\_et\\_al\\_200127.pdf](https://pub.epsilon.slu.se/16622/1/rydberg_i_et_al_200127.pdf)

The Food and Agriculture Organization. (2008). *An Introduction to the Basic Concepts of Food Security*. Published by the EC - FAO Food Security Programme  
<https://www.fao.org/3/al936e/al936e00.pdf>

United Nations. (2023). *Goal 2: End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture*. Hämtad 2023-12-18 från <https://sdgs.un.org/goals/goal2>

# 7. Bilagor

## Bilaga 1.

### Intervjuguide

#### 1. Generell och specifik bakgrundsinformation

- Ålder och kön
- Roll inom eventuell organisation
- Yrkesroll
- Fakta om respondentens gård och jordbruksmark

#### **Intervjufrågorna:** *Behöver inte ställas i ordning*

2. Vilken förhållning har/ hur ställer sig respondenten till vegetabiliskt jordbruk i Sverige/ sitt geografiska område?

3. Vad talar enligt respondenten för och/ eller emot vegetabilisk livsmedelsproduktion i Sverige/ det geografiska område respondenten verkar i?

#### 4. Vilka resonemang står bakom respondentens inställning i fråga 3?

- 4.1. Teknisk genomförbarhet (positivt/ negativt)
- 4.2. Behövligt ur krisberedskapsperspektiv (positivt/ negativt)
- 4.3. Behövligt ur klimatperspektiv (positivt/ negativt)
- 4.4. Behövligt ur miljöperspektiv (positivt/ negativt)
- 4.5. Behövligt ur ekonomisk vinst-perspektiv (positivt/ negativt)
- 4.6. Resonemang som utgår från kultur och normer

5. I vilken ordning rankar respondenten sina resonemang från viktiga till mindre viktiga?